

GÖTEBORGS UNIVERSITET

”Det sitter i väggarna”
- skolmiljöns inverkan på arbetet att förebygga
och motverka mobbning i skolan

Anela Muradbegovic och Petra Bach

LAU690

Handledare: Freddy Castro

Examinator: Tiiu Soidre

Rapportnummer: Ht08-2480-02P

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel: "Det sitter i väggarna" - skolmiljöns inverkan på arbetet att förebygga och motverka mobbning i skolan

Författare: Anela Muradbegovic och Petra Bach

Termin och år: Hötterminen 2008

Kursansvarig institution: Sociologiska institutionen

Handledare: Freddy Castro

Examinator: Tiiu Soidre

Rapportnummer: Ht08-2480-02P

Nyckelord: mobbning, skolmiljö, ledarskap, organisation, relationer

Uppsatsen är en kvalitativ studie av beskrivande karaktär. Dess syfte har varit att undersöka vikten av skolmiljön för att förebygga och motverka förekomsten av mobbning i skolan. Huvudfrågan har varit: "Vilken inverkan har skolmiljön på arbetet att förebygga och motverka mobbning i skolan?" Fem skolor har ingått i undersökningen. Av totalt fjorton respondenter, har elva deltagit i kvalitativa intervjuer efter att i förväg ha tagit del av frågorna och tre respondenter har svarat på frågorna i enkätform. Tonvikten har legat på skolmiljön där Kjell Granströms olika förklaringsmodeller till varför mobbning uppstår samt den franske sociologen Pierre Bourdieus habitusbegrepp, utgjort undersökningsmodeller i vilka det empiriska materialet speglats. Mönster och handlingar har varit av intresse där delområden i skolmiljön såsom sociomateriell miljö, arbetsmiljö samt kulturmiljö studerats. I analysen framkom existensen av ett skolhabitus, vilket kan liknas vid en samling handlingsmönster kopplade till institutionen och de människor som befinner sig där. Dessa handlingar är för det mesta omedvetna och grundar sig i de värden och mönster för tankar och handlingar som individen tillägnar sig när den socialiseras in i miljön. Organisatoriska faktorer och ett tydligt ledarskap visade sig vara viktiga element som inverkar på skolans kultur och miljö. Det skolor kan göra för att förebygga och motverka förekomsten av mobbning är att utveckla ett skolhabitus som förebygger och motverkar förekomsten av mobbning och inte reproducerar dess förutsättningar genom avsaknad av gemensamma mål. Huvudmannen måste också stödja skolledning i arbetet. Studiens resultat, som visar på existensen av ett skolhabitus, kan underlätta arbetet för skolpersonal, genom att ge verktyg för att skapa en bättre skolmiljö. De sociala problem som lärare möter i skolan upplevs ofta som svåra att tackla då lärarutbildningen inte är inriktad mot dessa områden.

Förord

Vi vill rikta ett stort tack till våra respondenter som tagit sig tid att delta i vår undersökning. Ni gjorde denna studie möjlig! Vi vill även rikta ett stort tack till vår underbara handledare Freddy Castro på Sociologiska institutionen för sitt engagemang och stöd. Tack för all uppmuntran, råd och tankar under studiens tid! Vi vill till sist, men inte minst, tacka våra familjer för att de har stöttat oss i vårt arbete med uppsatsen. Tack för allt tålamod Jens, Joakim och Martin! Även om det har varit tufft emellanåt har ni gett oss all tid vi har behövt.

Göteborg i december 2008

Anela Muradbegovic

Petra Bach

Sammanfattning

Uppsatsen är en kvalitativ studie av deskriptiv karaktär. Dess syfte har varit att undersöka vikten av skolmiljön för att förebygga och motverka förekomsten av mobbning i skolan. Huvudfrågan har varit: "Vilken inverkan har skolmiljön på arbetet att förebygga och motverka mobbning i skolan?" Fem skolor i fem kommuner har ingått i undersökningen. Av totalt fjorton respondenter har elva deltagit i kvalitativa intervjuer efter att i förväg ha tagit del av frågorna och tre respondenter har svarat på frågorna i enkätform. Tonvikten har legat på skolmiljön där psykologen och pedagogen Kjell Granströms olika förklaringsmodeller till varför mobbning uppstår, samt den franske sociologen Pierre Bourdieus habitusbegrepp, utgjort undersökningsmodeller i vilka det empiriska materialet speglats. Mönster och handlingar har varit av intresse där delområden i skolmiljön såsom sociomateriell miljö, arbetsmiljö samt kulturmiljö studerats. I analysen framkom existensen av ett skolhabitus, vilket kan liknas vid en samling av handlingsmönster som är kopplade till institutionen och de människor som befinner sig där. Dessa handlingar är för det mesta omedvetna och grundar sig i de värden och mönster för tankar och handlingar som individen tillägnat sig när den socialiseras in i miljön. Organisatoriska faktorer och ett tydligt ledarskap visade sig vara viktiga element som inverkar på skolans kultur och miljö. Det skolor kan göra för att förebygga och motverka förekomsten av mobbning är att utveckla ett skolhabitus som inte reproducerar mobbningens förutsättningar genom avsaknad av gemensamma mål. Huvudmannen måste också stödja skolledningen i arbetet. Studiens resultat som visar på existensen av ett skolhabitus ger möjligheter för kommuner och skolpersonal att arbeta på ett sätt som utvecklar och bekräftar positiva värden i habitus och på så vis skapa en bättre skolmiljö. De sociala problem som lärare möter i skolan upplevs ofta som svåra att tackla. Lärarutbildningen är inte inriktad mot dessa områden och lämpliga kunskaper kan därmed saknas. Genom begreppet habitus skapas förståelse för det som annars kan vara svårt att förklara på annat sätt än att "det sitter i väggarna".

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	3
1.1 MOBBNING	3
1.1.1 Mobbning bland skolungdomar	3
1.2 STYRDOKUMENT I SKOLAN	4
1.3 SKOLMILJÖ	6
1.3.1 Skolans organisation	6
1.3.2 Ledarskap i skolan	6
1.3.3 Sociala relationer i skolan	7
1.4 PROBLEMSTÄLLNING	8
1.5 ÄMNETS RELEVANS	8
1.6 DISPOSITION	9
2. TEORETISK REFERENSRAM	10
2.1 MOBBNING	10
2.1.1 Tidigare forskning om mobbning	10
2.1.2 Olika typer av mobbning	10
2.1.3 Mobbning – reaktion	11
2.2 BAKOMLIGGANDE FAKTORER	11
2.2.1 Teoretisk utgångspunkt	11
2.2.2 Individ	13
2.2.3 Gruppen	13
2.2.4 Ledarskapet	14
2.2.5 Miljön	14
2.3 UPPSUMMERING AV TEORIN	16
2.4 AVGRÄNSNINGAR, UNDERSÖKNINGSMODELL, INFORMATIONSBEHOV	17
2.4.1 Avgränsningar	17
2.4.2 Undersökningsmodell	18
2.4.3 Informationsbehov	18
3. METOD	19
3.1 STUDIEDESIGN OCH ANALYSMETOD	19
3.1.1 Uppsatsen vetenskapliga förhållningssätt	19
3.1.2 Uppsatsens undersökningsmetod	20
3.2 DATAINSAMLINGSMETOD	21
3.3 FORSKNINGSETISKA PRINCIPER	21
3.4 STUDIEPOPULATION/INTERVJUERNAS GENOMFÖRANDE	22
3.4.1 Avgränsning	22
3.5 BEARBETNING AV DET EMPIRISKA MATERIALET	22
3.6 UTVÄRDERING	23
3.6.1 Intervjuareffekt	23
3.7 BORTFALL	23
3.8 TILLFÖRLITLIGHET	24
3.8.1 Uppsatsens tillförlitlighet	24
3.9 KÄLLKRITIK	25
4. RESULTAT	25
4.1 RESPONDENTER	25
4.1.1 Presentation av de skolor som ingår i undersökningen	26
4.1.2 Presentation av respondenter som ingår i undersökningen	26
4.2 FRÅGESTÄLLNING 1 VILKET SAMBAND FINNS MELLAN SKOLMILJÖN OCH FÖREKOMSTEN AV MOBBNING I SKOLAN?	27
4.2.1 Förekomst av mobbning – när, var, hur?	27
4.2.2 Könsskillnader i mobbningens uttryck och former	28
4.2.3 Möjlighet att påverka av miljön, hur kan miljön bli bättre?	29
4.3 FRÅGESTÄLLNING 2 VILKA RELATIONSFORMER SKAPAR TRYGGHET I SKOLMILJÖN?	30
4.3.1 Samband mellan vuxenkontakt och förekomst av mobbning	30
4.3.2 Hur ser samarbetet ut mellan personalen på skolan?	31
4.3.3 Förmedlandet av värdegrunden	32

4.4 FRÅGESTÄLLNING 3: VILKET SAMBAND FINNS MELLAN SKOLANS ORGANISATION OCH LEDARSKAP OCH FÖREKOMSTEN AV MOBBNING I SKOLAN?	33
4.4.1 Samband mellan organisation och förekomst av mobbning	33
4.4.2 Ansvarsfördelning i organisationen	34
4.4.2 Personalens inverkan på förekomsten av mobbning	34
5. ANALYS OCH SLUTSATSER	35
5.4 SLUTSATS	39
6. SLUTKOMMENTARER OCH FÖRSLAG TILL FRAMTIDA FORSKNING	39
KÄLLFÖRTECKNING	41

Figurer	1.1 UPPSATSENS DISPOSITION	6
---------	----------------------------------	---

Bilagor	Bilaga 1	<i>INTERVJUGUIDE 1</i>
	Bilaga 2	<i>ENKÄT 1</i>
	Bilaga 3	<i>INTERVJUGUIDE 2</i>

1. Inledning

1.1 Mobbning

Ordet mobbning stammar från engelskans terminologi, *mob* för folkmassa. Björk hänvisar till sociologen Hans-Edvard Roos förklaring av ordet som en förkortning av latinets *mobile vulgus*, vilket står för rörlig, nyckfull, sätta i rörelse. Direkt översatt betyder mobb *den föränderliga, opålitliga hopen*. Enligt Roos kan begreppet härledas 300 år tillbaka i tiden till den franska revolutionen. Det uppkom under en tid då man löste sociala problem med våld (Björk 1999, s. 14). En vanlig definition av mobbning är att en person eller flera utsätter en annan individ eller en grupp för olika former av kränkande behandling. Det är negativa handlingar som förekommer upprepade gånger samt under en längre tid. En obalans finns i maktförhållandet mellan offret och den eller de som mobbar, där plågaren uppfattas som starkare i något avseende och offret uppfattas som svagare (www.forskning.se; Ericsson m. fl. 2002, s. 25; Björk 1999, s. 27; Rigby et. al. 2005, p. 4).

1.1.1 Mobbning bland skolungdomar

Mycket tyder på att våld i skolmiljö är vanligare idag än tidigare. Våldet syns också tydligare eftersom det uppmärksammas mer samtidigt sker mer offentligt (Björk 1999, s. 11). Det finns flera studier gjorda där man undersökt förekomsten av mobbning i skolor, både i Sverige och i andra länder. Stiftelsen Friends studie från 2008 visar att så många som fyra av tio av Sveriges unga elever känner oro inför skolstart. Inte bara prestationskrav oroar, utan även rädsla för att hamna utanför gemenskapen, att bli utsatt för förtal eller mobbning, stök i klassen, rädsla för läraren samt pryl- och klädhets är sådant som stressar de unga. Friends slår fast i studien att så många som fyrtio procent av alla unga i Sverige idag har utsatts för mobbning och kränkningar i skolan. Den visar också att det finns en skillnad mellan könen i sättet att mobba. Flickor är i högre utsträckning utsatta för psykisk mobbning som utfrysning och verbal förnedring. Det är också fler flickor än pojkar som utsätts för trakasserier. Den vanligaste formen av mobbning är glåpord och förtal vilket nästan en tredjedel av alla unga som deltog i studien uppgett att de utsatts för. Därefter kommer psykisk mobbning, fysisk mobbning så som sparkar och slag och slutligen e-mobbning på Internet (Friends 2). Mobbning via sms är inte redovisat i den aktuella studien, men en tidigare studie gjord av Friends 2006, visar att flickor i högre utsträckning ägnar sig åt och är utsatta för elektronisk mobbning t ex via chatforum, mejl och sms (Friends 1).

Skolverkets rapport *Relationer i skolan- en utvecklande eller destruktiv kraft* från 2002 visar att det är i grundskolans senare år som miljön i skolan uppfattas som hårdare än tidigare. Rapporten visar att det i synnerhet är det elever i skolår åtta som upplever sig vara hårdast drabbade. Skolans organisation samt ledning uppges ha inverkan på förekomsten av mobbning och i studien slår man fast att det finns ett behov av ett ökat antal vuxna i skolan (Skolverket 1, s. 26, 30f).

Att mobbningen skiljer sig åt mellan könen är en uppfattning som stöds i flera studier. Flickor är i högre utsträckning utsatta för indirekt mobbning som ryktesspridning och liknande. Pojkar å andra sidan utsätts för mer direkt mobbning som till exempel våld. Forskningen visar också det är vanligt att pojkar inte gärna berättar att de är utsatta (Erikson m. fl. 2002, s. 13; Horning 1987 s. 2; Lundberg 2005, s. 20; Rigby 2005, s. 159; Lindberg 2007, s. 39). Erikson m. fl. tar i sin forskningssammanställning från 2002, *Skolan – en arena för mobbning* upp flera faktorer som inverkar negativt i arbetet

att stoppa mobbning. De hänvisar bland annat till McCarthys amerikanska studie från 1997 att såväl elever som mobbare upplevde att lärarna inte ingrep när mobbning förekom (Eriksson

m.fl. 2002, s. 87). Eleverna tolkade det som att lärarna inte brydde sig om dem eller att de inte ville bli involverade. Det visade sig även att det fanns lärare som ansåg att det inte var deras arbete att stoppa mobbningen. Det är ett resonemang giltigt även i Sverige då också svenska studier och forskare kommit fram till samma sak (Skolverket 1, s. 14; Fors 2007, s. 21f; Horning 1987, s. 2). Enligt Eriksson m.fl. fanns det i forskningen även indikationer på att lärare och rektorer valde att negligera mobbning då det skulle kunna ge skolan dåligt rykte. Den norske psykologen Olweus undersökningar visade att lärare gör ganska lite för att stoppa mobbning och är något stödjer McCartys studie. Hur man såg på mobbning var olika mellan skolor, medan skillnader i förekomst av mobbning mellan lägre och högre åldrar på grundskolan var något som inte kunde bekräftas (Eriksson m fl 2002, s. 87ff).

1.2 Styrdokument i skolan

Skolan regleras av skollagen, förordningar och av läroplaner för respektive skolform. I skollagen fastslås av verksamheten bygger på demokratiska värderingar, gemensamma för samhället i stort. Var och en som verkar inom skolan har till uppgift att främja aktning för varje människans egenvärde samt respekt för vår miljö. Skolan har en fostrande roll och "en viktig uppgift...//att förmedla och hos eleverna förankra de värden som vårt samhällsliv vilar på" (Skollagen, 1 kap. 2 och 9 §§).

I skollagen (1 kap. 2 §) poängteras att särskilt skall den som verkar inom skolan bemöda sig om att hindra varje försök från elever liksom personal att utsätta andra för kränkande behandling.

Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom skolan skall främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt ska den som verkar inom skolan

1. främja jämställdhet mellan könen samt
2. aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbing och rasistiska beteenden (Lag 1999:886).

Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, Lpo 94 understryker att:

Skolan skall främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse. Omsorg om den enskildes välbefinnande och utveckling skall prägla verksamheten. Ingen skall i skolan utsättas för diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder eller för annan kränkande behandling. Tendenser till trakasserier och annan kränkande behandling skall aktivt motverkas. Främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser (Lpo 94, s. 3).

2006 trädde en ny lag i kraft vars syfte är att tydliggöra skolans ansvar när det gäller att garantera alla barns och elevers trygghet i skolan, *Lag (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever*. Den förtydligar de regler som beskrivs i skollagen och den gäller för all skolverksamhet. I lagen fastställs att all diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion, sexuell läggning och funktionshinder är en brottslig handling. Ett barn eller en elev får inte missgynnas eller särbehandlas på grund av någon av de fem diskrimineringsgrunder som lagen omfattar. Den innefattar ett förbud mot *annan kränkande behandling* för att täcka in alla former av kränkningar, inte bara trakasserier. Den ger på så sätt alla barn och elever ett lagligt skydd om mot annan kränkande behandling, till exempel mobbning. Huvudmannens ansvar vid såväl diskriminering som annan kränkande behandling förtydligas, där huvudmannens skyldighet att utreda och förhindra fortsatt kränkning betonas. Denne har det yttersta ansvaret för att likabehandlingsplaner finns upprättade. På de olika skolorna är det rektors ansvar att en

likabehandlingsplan finns liksom att den årligen följs upp och uppdateras. Likabehandlingsplanen skall fungera som ett levande dokument där man i ord beskriver hur det förebyggande och målinriktade arbetet sker för att förhindra diskriminering i verksamheten (Lag 2006:67, 1 kap. 6 §).

Planen skall syfta till att främja barns och elevers lika rättigheter oavsett kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder och att förebygga och förhindra trakasserier och annan kränkande behandling. I planen skall planerade åtgärder redovisas. Planen skall årligen följas upp och ses över (1 kap. 6 § Lag 2006:67).

Följer inte de ansvariga i verksamheten lagens bestämmelser kan skadestånd utgå. Utifrån respektive ansvarsområden ser Statens skolinspektion, Jämställdhetsombudsmannen, Handikappsombudsmannen, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering och Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning och till att lagen följs (Lag 2006:67, 1 kap. 16§).

I Arbetarskyddstyrelsens författningssamling *Kränkande särbehandling i arbetslivet* (AFS 1993:17), poängteras arbetsgivarens ansvar att motverka att kränkande särbehandling ska kunna uppstå (2§ och 3§). Arbetsgivaren har också ansvar för att det ska finnas rutiner för att tidigt fånga upp signaler och åtgärda det som orsakar den kränkande särbehandlingen (4§ och 5§). I 5§ betonas att särskilt skall ”utredas om orsakerna till brister i samarbetet står att finna i arbetets organisation”. Om flera personer under en längre tid stötts ut en efter en, bör problemen sökas i förhållanden på arbetsstället. I kommentarer till enskilda paragrafer definieras kränkande särbehandling som mobbning, förtal, psykiskt våld, social utstötning och trakasserier, vilket innefattar även sexuella trakasserier.

FN:s konvention om barnets rättigheter bygger på perspektivet att barnets bästa alltid skall komma i främsta rummet. Den utgår från barnperspektivet med fokus på rätten till likabehandling. Inget barn får, enligt artikel 2, diskrimineras på grund av härkomst, kön, religion, funktionshinder eller andra liknande skäl. I artikel 3 klargörs att barnets bästa skall vara vägledande vid allt beslutsfattande och vid alla åtgärder som rör barn och unga. I artikel 6 understryks att barn och unga skall tillåtas att utvecklas i sin egen takt och utifrån sina egna förutsättningar. Barn och unga skall, enligt artikel 12, ges möjlighet att framföra och få respekt för sina åsikter i frågor som berör dem. I artikel 36 förtydligas att barnet skall skyddas mot alla former av utnyttjande som kan skada barnet i något avseende. I artikel 19 förklaras att staten har en skyldighet att skydda barn mot alla former av fysiska, psykiska och sexuella övergrepp och andra former av skada och vanvård som kan förekomma (FN:s konvention om barnets rättigheter 2002).

Socialtjänstlagen omfattar personalen som arbetar inom skola. All skolpersonal har ansvar och anmälningsplikt, det vill säga, är skyldiga att anmäla till socialnämnden om det finns misstanke om att ett barn eller ungdom under 18 år far illa (14 kap. 1§ SoL). I *brottsbalken* finns flera paragrafer som är aktuella vid systematiska kränkningar. Mobbning som begrepp finns inte definierat i brottsbalken och därför är det olika lagar som styr påföljden beroende på vad som skett. Kränkning och diskriminering regleras bland annat i brottsbalkens kapitel 4, 5 och 6, liksom olaga tvång, olaga hot och misshandel (Brottsbalk 1962:700).

1.3 Skolmiljö

Med skolmiljö avses i denna uppsats (1) skolans *sociomateriella* miljö, dvs. byggnader, klassrum, korridorer, trapphus, toaletter, omklädningsrum, matsal, skolgård, parkeringar etc., (2) skolans *arbetsmiljö*, dvs. skolans organisation och de aktuella arbetsrelationsformerna som råder mellan (a) skolledning och lärare, (b) personal och elever, (c) elever sinsemellan, och (3) skolans *kulturmiljö*, dvs. de grundläggande etiska värderingar och kunskapsintressen som kännetecknar och motiverar skolans dagliga verksamhet.

1.3.1 Skolans organisation

Alla barn som är bosatta i Sverige har enligt skollagen §30 skolplikt och ska delta i undervisningen i grundskolan fr.o.m. höstterminen det år barnet fyller sju år till och med vårterminen det år barnet fyller 16 år. Varje kommun är skyldig att anordna undervisning av dessa barn i grundskolan samt verka för att ungdomar bereds plats i gymnasieskola (Skollagen §2). Skolans verksamhet styrs av lagar och förordningar vilka har utfärdats av de statliga instanserna, riksdag och regering. *Riksdagen* beslutar om övergripande mål och stiftar lagar som t. ex. skollag. *Regeringen* och utbildningsdepartementet bereder utbildningsfrågor och beslutar om föreskrifter och förordningar som t. ex. skolförordningen. *Skolverket* är den centrala skolmyndighet som ska se till att skolan fungerar enligt riksdagens och regeringens beslut. *Skolnämnden* är en regional statlig myndighet som har till uppgift att se till att kommunerna följer gällande lagar och förordningar. *Skolstyrelsen* beslutar i frågor rörande skolan i kommunen med ledning av vad som regleras i bl. a. skollag, skolförordning och läroplaner. I grundskoleförordningen finns regler för skolans dagliga verksamhet. Där regleras mer detaljerat bl. a. undervisningens organisation, konferenssystemet, skolledningens och lärarens arbetsskyldighet, behörighet till och organisation av tjänster som skolledare och lärare, beslutsrätt i olika frågor liksom möjligheter att överklaga skilda beslut (Grundskoleförordning 1994:1194).

1.3.2 Ledarskap i skolan

Ett framgångsrikt ledarskap präglas av såväl tydlighet som omtanke. Lloyd Byars (1987) definierar en ledare som ”en individ inom en organisation som har förmåga att påverka attityderna och åsikterna hos andra inom organisationen.” (Ibid, s. 159). Björn Bjerke pekar på att det är människors vilja att följa som gör en person till ledare. Människor tenderar att följa den som erbjuder dem att tillfredsställa sina egna personliga mål. Bjerke menar att det finns ett samband mellan ledares förmåga att förstå vad som motiverar deras underordnade och ett effektivt ledarskap. Ju mer ledaren speglar denna förståelse i sina ledarhandlingar desto mer effektiv kommer dennes ledarskap troligtvis att vara (Bjerke 1998, s. 82). I en studie kring ledarskap har Kairos Future, framtidsforskare i Stockholm, funnit att framgångsreceptet som gör en bra ledare handlar om förmågan att skapa struktur och balans i arbetet. En positiv och tydlig kultur med struktur i organisationen, är en förutsättning för det framgångsrika ledarskapet. Väl fungerade stödfunktioner ger trygghet och stabilitet de gånger problem uppstår. I studien fastslår också framtidsforskarna att det är genom utveckling och utbildning, liksom goda organisatoriska förutsättningar som de goda ledarna växer fram (Kairos future 2007, s. 3f).

Skolan som organisation saknar av tradition av aktivt ledarskap vad gäller rektors roll. Det finns ett motstånd i krafter, både i omgivning och hos rektorerna själva, som motverkar styrning och ledning. Rektor har i sin roll fyra skilda förpliktelser vilka skall tillgodoses; dels de politiska målen, dels de administrativa målen, dels de professionella målen, dels förväntningar och mål hos elever och föräldrar (Hallerström 2008, s.74). Hur gott ett ledarskap upplevs beror på vem man frågar och ur vilket perspektiv ledarskapets framgång

mäts. Rektors roll liksom auktoritet har förändrats under årens lopp. På medeltiden tillhörde rektor bildningseleiten och fram till 40-talet var ett krav att rektor på de lägre läroverken skulle ha minst en fil mag-examen för att svara upp mot sitt akademiskt bildade kollegium. Sedan dess är inte dessa krav längre aktuella utan andra habitusprofiler och sociala ingångsvärden har förts in i rektorsbegreppet. Den akademiska bakgrunden och bildningsprofilen finns inte mer specificerad mer än att *förvärvad pedagogisk insikt* i krävs, och den personliga prägel en rektor tidigare satte på ett helt läroverk är numera borta. Den auktoritet som varit förknippad till tjänsten har urvattnats över tid och rektors arbetsuppgifter har förändrats mot mer administrativa sysslor (Ullman 1998, s. 348ff). Rektors ansvar för handlingsplaner och dess uppföljning är dock tydligt uttalat i 2006 års lag om *förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling* och kan därför inte misstolkas. *Rektor* är ansvarig för den pedagogiska ledningen och utvecklingen av skolan och ska se till att den egna verksamheten följer de styrdokument, lagar och förordningar som finns. Rektor ansvarar för upprättandet av den lokala arbetsplanen och att skolans resultat följs upp och utvärderas. Det ska ske i relation till de nationella målen, till målen i skolplanen och till den lokala arbetsplanen (Lpo 94, s. 16). Det förebyggande arbetet att motverka alla former av kränkande behandling är oerhört viktigt och rektor har huvudansvaret för upprättande, genomförande samt utvärdering av skolans handlingsprogram (Ibid, s. 17).

Läraren har det pedagogiska ansvaret att leda undervisningen mot uppsatta mål i läroplan, kursplaner och övriga styrdokument. Utöver det pedagogiska ansvaret har läraren också ett tillsynsansvar. Tillsynsansvaret innebär att skolan som helhet ansvarar för elevernas hälsa och trygghet under skoltiden. Det gäller inte enbart vid lektioner utan läraren ansvarar också för elever som inte finns i klassrummet, vid raster, vid skolans början och slut, vid skolutflykter, resor och friluftsverksamhet. Läraren har som tjänsteman vissa disciplinära befogenheter mot olämpligt uppträdande och mindre förseelser, vilket gör det möjligt att agera i situationer som kan upplevas som hotfulla eller kränkande. Dessa befogenheter regleras i Grundskoleförordningen 6 kap. 9-10 §§ samt i Gymnasieförordningen 6 kap. 21-25 §§.

1.3.3 Sociala relationer i skolan

Människan är en social varelse som behöver förstås i relation till andra människor. Alla människor har behov av en viktig person i sitt liv till vilken den har en betydelsefull relation (Svedberg 2003, s. 56f). Det är genom socialisation den egna identiteten byggs upp, vilket innefattar självförtroende och självkänsla och hur man är mot andra människor. Genom socialisationen skapas tillit till andra, liksom förståelsen för hur andra människor upplever saker och ting. Det är också genom relationer, erfarenheter och i interaktion som varje individ lär sig vilka normer som är giltiga för den aktuella situationen. Genom att pröva sig fram och ta del av andras reaktioner formas individerna utifrån de mönster som är gällande för den roll individen har i relationen (Svedberg 2003, s. 29f; Skolverket 1, s. 4). Skolverkets studie *Relationer i skolan- en utvecklande eller destruktiv kraft* (2002) visar på samvariation mellan kränkande handlingar och skolfaktorer. Ett väl fungerande socialt nätverk där vuxna samverkar och kommunikationen fungerar skapar trygghet i skolmiljön. En bra arbetsmiljö, dvs. goda relationer och kontakter mellan personal och elever liksom inom skolans sociala nätverk är en viktig förutsättning för en god skolmiljö. Det sociala nätverket kan samtidigt fungera som ett skyddsnät (Skolverket 1, s. 27; Lundberg 2005, s. 32). För att skapa goda lärmiljöer är det också viktigt med vuxna med olika kompetenser i verksamheten (Skolverket 1, s. 30). Lärarens förhållningssätt gentemot eleverna är präglad av organisationen de befinner sig i, det vill säga normer och roller, liksom lärarens personliga förutsättningar (Fors 1995, s. 11). Skolverkets rapport visar att skolledaren har stor betydelse för att skapa en bra skolmiljö. I de skolor där rektor upplever sig ha möjlighet att påverka den egna arbetssituationen och där

huvudmannen har rätt kompetens och kunskaper för att kunna ge skolledaren det stöd som krävs för att värdegrundsarbetet i skolan skall fungera, där är också trivseln bland eleverna högre (Skolverket 1, s. 30ff). Skolverket understryker, utifrån studiens resultat, att organisation och ledning av verksamheten är av betydelse för att motverka kränkningar och huvudmannens ansvar väger tungt i det fallet. Skolledarna behöver tydligt stöd från kommun eller huvudman för att kunna skapa ett gott skolklimat (Ibid, s. 32).

1.4 Problemställning

Syftet med föreliggande uppsats är att undersöka vikten av skolmiljön för att förebygga och motverka förekomsten av mobbning i skolan, vilket ger upphov till följande övergripande frågeställning:

Vilken inverkan har skolmiljön på arbetet att förebygga och motverka mobbning i skolan?

För att kunna besvara denna huvudfrågeställning har tre delfrågor utformats:

- Frågeställning 1: Vilket samband finns mellan skolmiljön och förekomsten av mobbning?
- Frågeställning 2: Vilka relationsformer skapar trygghet i skolan?
- Frågeställning 3: Vilket samband finns mellan skolans organisation, ledarskap och förekomsten av mobbning?

I de tre delfrågorna behandlas den sociomateriella miljön, arbetsmiljön och kulturmiljön. I frågeställning 1 undersöks den sociomateriella miljön. I frågeställning 2 undersöks arbetsmiljön och kulturmiljön. Fokus ligger på relationsformer mellan skolpersonal och elever liksom etiska värderingar och kunskapsintressen. I frågeställning 3 undersöks arbetsmiljön med fokus på organisation och arbetsrelationer mellan skolans personal och skolans ledning.

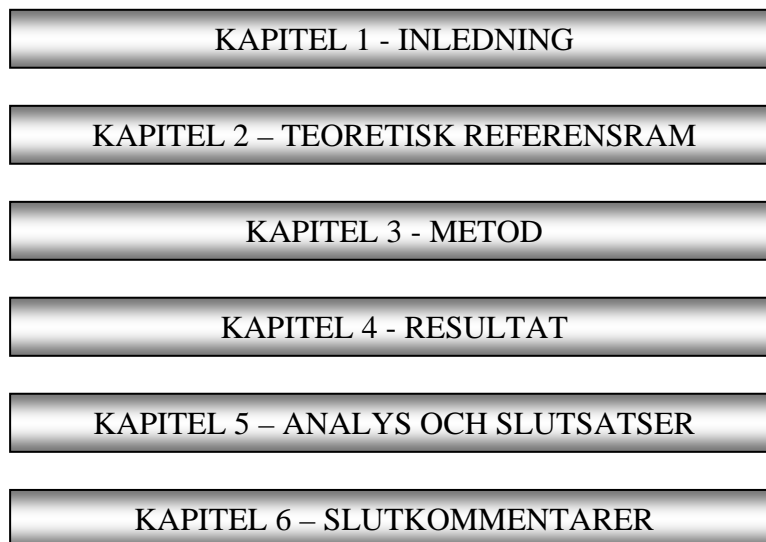
1.5 Ämnets relevans

Skolans uppdrag är att fostra goda medborgare med demokratiska värderingar överensstämmande med de grundpelare det svenska samhället vilar på. I skollagen uttrycks de demokratiska värderingarna som en viktig uppgift för skolan att "förmedla och hos eleverna förankra de värden som vårt samhällsliv vilar på". Mobbning är dessvärre ett ständigt aktuellt problem inte bara i skolans värld utan i samhället i stort. Vad kan det bero på? Vad är det som händer? Vilka normer är det som florerar i samhället? Kränkande budskap och normer förmedlas inte bara genom massmediala kanaler vilka ofta beskylls för omoral och pennalism, utan även genom politiska beslut liksom genom personligt handlande bland enskilda individer, samhällets invånare. Bostadspolitikens segregation är ett exempel som kan ses som ett hot mot ett anständigt samhälle. Grupperingar som skapar klyftor mellan människor, misstroende mot varandra skapar ett vi och dem. FN:s mänskliga rättigheter, alla människors lika värde, är en tung aspekt att beakta i detta fall. Genom upprepade kränkningar förlorar den utsatte till slut tron på sig själv och tappar sitt värde. På så vis krymper människor och bristen på *erkännande* är förödmjukande, orättfärdigt och ovärdigt (Franzén 2001, s. 25ff). Vardagen för många, såväl unga som vuxna i Sverige idag, är att de på ett eller annat sätt känner av ett utanförskap i samhället (Abusagr 2007, s. 20; Skolverket 1, s. 19). De som har kraft att förändra situationen, varför reagerar de inte och kan det som sker i skolan i Sverige idag vara en spegling av det som sker i samhället i stort?

1.6 Disposition

Uppsatsens struktur illustreras i figur 1.1. Denna figur gör det enklare för läsaren att se hur uppsatsens olika delar är uppbyggda vilket ger en förståelse för helheten. I kapitel ett beskrivs uppsatsens bakgrund där vi redogör för skolans ansvar och styrning, ledarskap samt vad mobbning är och hur mobbning kan ta sig uttryck i skolan idag.

I *kapitel två* redogörs för uppsatsens teoretiska referensram. Här presenteras tidigare forskning i ämnet, teorier om mobbning, samt faktorer som kan påverka förekomsten av mobbning. *Kapitel tre* avhandlar uppsatsens vetenskapliga förhållningssätt vilken ligger till grund för undersökningen. Uppsatsförfattarnas tillvägagångssätt och metodval beskrivs i kapitlet. I slutet finns en beskrivning av hur det insamlade materialet bearbetats och analyserats samt en kritisk värdering av studien i dess helhet. I *kapitel fyra* presenteras resultaten av de data som samlats in genom de personliga intervjuerna och enkäterna. I *kapitel fem* analyseras resultaten och slutsatser presenteras som svar på det syfte, huvudfråga samt de tre delfrågeställningar som formulerats. I *kapitel sex* avslutas uppsatsen med slutord samt förslag på vidare forskning.

Figur 1.1 *Uppsatsens disposition*

2. Teoretisk referensram

2.1 Mobbning

Mobbing kan säga utgöras av en serie kränkningar. Det är en avsiktlig negativ handling som sker upprepade gånger under en längre tid. Styrkeförhållandet mellan parterna är i obalans och handlingen sker oftast utan provokation från offrets sida (Olweus 2001, s. 4f, Björk 1999, s. 27). Det är viktigt att skilja mellan konflikt och mobbning. Ett slagsmål, bråk eller annat negativt beteende mellan i stort sett jämstarka, är en konflikt och inte mobbning. Varje mobbningsfall skiljer sig från andra, men det finns gemensamma drag. Det finns en obalans i makt mellan offer och plågare och det finns en fientlig känslomässig valör i relationen, mobbaren uppfattas på något sätt som starkare än offret, trots att så inte behöver vara fallet (Ibid, Forsman 2003, s. 217).

2.1.1 Tidigare forskning om mobbning

Mobbning som fenomen är känt sedan lång tid tillbaka. Det var dock först på 1970-talet forskare i Skandinavien började intressera sig och mer systematiskt samla in kunskap om mobbning (Björk 1999, s. 14). Sociologen Hans-Edvard Roos och psykologen Dan Olweus var några av de första som ägnade sig åt detta och Dan Olweus är idag en av de mest tongivande experterna på området. Många forskare har följt i deras spår och inriktningen har inte bara varit på skolmiljö utan även bland vuxna och i arbetslivet (www.forskning.se). Syftet med forskningen skiljer sig åt på två sätt. I grundforskning är avsikten att generera nya kunskaper och insikter med syfte att nyansera, problematisera och analysera olika uppfattningar om mobbning. Att upphäva det tidigare för givet tagna genom att belysa problematiken på olika sätt kan ge nya lösningar på gamla problem. Dessa forskare undersöker bland annat vad mobbning är och hur den utvecklas. Den andra typen av forskning är den tillämpningsbara. Forskarens syfte här är att använda sig av resultatet från forskningen för att motverka och bekämpa mobbning i skolor och på arbetsplatser. Det kan handla om färdiga modeller eller program utifrån vilka skolor kan arbeta för att motverka och stoppa mobbning. All forskning på området är lika viktigt eftersom de bidrar till ny kunskap kring ett komplext problem. De flesta som forskar på området är pedagoger och psykologer, men även sociologer, folkhälsovetare, arbetslivsvetare och kommunikationsforskare har börjat intressera sig för fenomenet (www.forskning.se). Ett område som inte är lika utforskat är skolmiljöns betydelse i arbetet att motverka och förebygga mobbning i skolan.

2.1.2 Olika typer av mobbning

Mobbning är en social handling och kan endast ske i en relation mellan två eller flera individer. På så vis skiljer sig mobbningen åt och är unik i varje enskilt fall då den bygger på en relation mellan offer och plågare (Lindberg 2007, s 37). Den kan ändå delas in i olika kategorier där man skiljer mellan direkt och indirekt mobbning. Direkt mobbning kännetecknas av *fysisk kränkning* vilket innebär en överträdelse av kroppsgrensar. Det kan betyda oönskad beröring eller närhet, knuffar och slag. *Verbal kränkning* innebär att den utsatte trakasseras genom hån, rykten, hot, sarkasmer och liknande. Indirekt mobbning är kopplat till utstötning och uteslutning ur en gemenskap. *Tyst kränkning* sker med hjälp blickar, miner, suckar, gester och kroppshållning. *Textburen kränkning* sker genom klotter, lappar, sms, mejl, MSN, via Internetsiter som Bilddagboken, Lunarstorm och liknande. *Materiell kränkning* sker genom att den utsattes tillhörigheter förstörs, skadas, göms eller på annat sätt undanhålls. *Uteslutning* eller *utfrysning* innebär att den utsatte inte får ta del av kamratgemenskapen utan i stället blir bortvald på ett systematiskt sätt. *Sexuella trakasserier* eller *könsmobbning* innebär ett angrepp på den utsattes könstillhörighet eller förmodade sexuella läggning (Friends 4; Sharp & Smith 1996, s 12).

2.1.3 Mobbning – reaktion

När en människa blir kränkt upplever denne en chockreaktion. Upplevelsen blir ett oväntat angrepp och eftersom det är oförutsägbart och oförståeligt saknar individen reaktionsmedel för att bemöta angreppet (Nilsson 2007, s. 15). Även föräldrar som får reda på att det egna barnet mobbar eller är utsatt för mobbning, följer ett visst reaktionsmönster, vilket utgår från chock och ger en krissituation (Fors 1995, s. 20f). Kränkande särbehandling innebär att offret utsätts för stark stress vilket kan ge olika följder hos olika individer. En del kan visa på ovilja, svår trötthet, ångest, depression, sömnsvårigheter, försämrad självkänsla eller maniskhet. En del blir lätt irriterade, kan visa på stark aggression alternativt stark likgiltighet i olika situationer. Det är vanligt att den som är utsatt börjar prestera sämre än tidigare. Att bruka våld mot egen person och självmordstankar kan vara tecken på att någon är utsatt för kränkningar. Ett annat tecken hos utsatte kan vara att bryta mot regler alternativt visa på överdrivet hållande på regler. Om den kränkande särbehandlingen inte omgående upphör finns risken att symptomen blir permanenta kroniska tillstånd hos den som är utsatt. I grupper där mobbning förekommer finns också där synliga tecken på vantrivsel. Minskad effektivitet och produktivitet, bristande förtroende för det formella ledarskapet och ökande kritik mot ledarskapet är vanligt. En allmän känsla av osäkerhet präglar vanligtvis gruppen. Rådande regler kan upplösas alternativt att gruppen låser sig fast vid vissa regler. Mindre problem förstoras gärna upp och samarbetsvårigheter är vanligt med grupperingar inom gruppen. Förståelse för andras behov respekteras inte och inom gruppen är toleransen mot påfrestningar låg, där fortsatt sökande efter nya syndabockar är ett tydligt tecken på att något är fel (AFS 1993:17, s. 5).

2.2 Bakomliggande faktorer

Pedagogen och psykologen Kjell Granström pekar på att grunden till kränkande särbehandlingar har sitt ursprung i flera inbördes oberoende faktorer. Varje mobbningsfall är unikt i sig och sannolikheten är stor att flera faktorer samverkar samt förstärker varandra. Varje mobbningsituation kräver en ingående analys för att kunna samordna lämpliga insatser. Granström pekar på bristande ledarskap och oklar värdegrund som orsaksfaktorer vilket inverkar negativt på skolmiljön (Granström 2007, s. 55). Hagquist och Starrin slår fast att ”mobbning är ett tydligt uttryck för spända och otrygga sociala relationer och där mobbning förekommer är detta ett tecken på att det trots allt är acceptabelt att utöva makt och trycka ned andra för att kontrollera sin omgivning.” (Hagquist & Starrin 1997, s. 61).

2.2.1 Teoretisk utgångspunkt

Denna uppsats bygger huvudsakligen på den franske sociologen Pierre Bourdieus habitusbegrepp samt den svenske psykologen och pedagogen Kjell Granström teorisanställning av orsaksförklaringar till förekomsten av mobbning i skolan. Granström bjuder på ett pluralistiskt, icke-reduktionistiskt sätt att förklara mobbning, utan att hävda en enda modell eller ett enda perspektiv att utgå från. Han presenterar i sin sammanställning sex olika förklaringsmodeller till varför mobbning uppstår. Det passar väl in på uppsatsens syfte där det sociala och gruppsykologiska perspektivet är i fokus. Förklaringsmodellerna bygger på olika forskares upptäckter och metoder att motverka mobbning. En *psykoanalytisk* förklaringsmodell pekar på att det är tidiga barndomsupplevelser som kan ha präglat mobbarens personlighet. Samma modell antyder att problematiska hemförhållanden hos mobbaren, eventuellt med auktoritära och bestraffande föräldrar kan vara orsaken till mobbarens beteende. Mobbaren reglerar sin egen inre otillfredsställelse och ångest genom att förtrycka kamrater som de upplever som provocerande eller svaga (Granström 2007, s. 51). En *biologisk* förklaringsmodell beskriver offren som fysiskt eller psykiskt avvikande och att de därför lockar till sig mobbaren (Ibid, s. 48). Olweus studie från 1973 visar att

forskningsstödet för att mobboffer skulle vara fysiskt eller psykiskt avvikande inte är övertygande. Det är dock en vanligt förekommande föreställning hos många människor (Granström 2007, s. 49). En *inlärningspsykologisk* förklaringsmodell förklarar mobbarens beteende som brist på utbildning och uppfostran. Beteendet har sin grund i felinläring och åtgärden skulle därför vara att mobbaren måste lära in rätt beteende (Ibid, s. 50f). En *gruppsykologisk* förklaringsmodell bygger på grundläggande fel som kan uppstå när det gäller hur man organiserar samspelet mellan individer grupper och uppgifter (Ibid, s 52). När eleverna ska arbeta tillsammans och lösa uppgifter ihop kan en rad gruppdynamiska processer utvecklas. Granströms egen forskning från 2003 har visat att eleverna under lektionerna har betydligt fler kontakter med sina kamrater än med läraren. I detta samspel sker både social utveckling och kunskapsstillväxt. Om läraren ger svåra och oklara uppgifter, om arbetsformerna är obestämda och lärostoffet är obegriplig kan det uppstå oro i klassen. Om dessutom ledarskapet eller handledningen är oklar kan oron mycket väl leda till att ångest, irritation och aggression uppstår i gruppen. Gruppen kan hantera ångest och osäkerhet på olika sätt. Det kan lätt hända att oron går över till ett slags stridsbeteende. Istället för att rikta frustrationen mot läraren, som har försatt dem i denna situation, kan någon av kamraterna bli måltavla för gruppens missnöje. Granströms forskning från 2005 visar att sådana krafter är mycket starka och många gånger orsakade av otydliga eller motstridiga arbetskrav (Ibid, s. 53).

Åtgärder med utgångspunkt i en gruppsykologisk förklaringsmodell innebär att försöka identifiera vad det är i miljön, arbetsformerna eller ledarskapet som ger upphov till gruppens ångest. Ett sådant angreppssätt kan innebära att eleverna och vuxna tillsammans utvärderar eller kvalitetsgranskar den sociala och arbetsmässiga miljön i klassrummet. Det betyder att man inte fokuserar på mobbning och dess uttryck utan på de arbetsmässiga villkoren som antas ha gett upphov till de destruktiva processerna. Dan Olweus (1998) visar att mobbning förebyggs genom ordnade arbetsformer, hanterbara uppgifter och ett tidligt ledarskap. Edling framhåller så kallade kompisamtal som ett sätt att lyfta upp vad som inte fungerar så bra i klassen (Granström 2007, s.53).

Granström skriver att vi inte kan utesluta att barn påverkas av den syn som förmedlas genom underhållningsvård i olika former (t ex dataspel), vilket ger en *Värdepedagogisk* förklaringsmodell. Den människosyn om alla människors lika värde, respekt för andra, livets okränkbarhet och solidaritet, vilket förespråkas i nationella läroplaner liksom lokala arbetsplaner, utmanas av våldsbudskap. Skolan är en del av samhället med dess utbud av öppna eller dolda värden och normer. Det betyder att elevernas miljö i vid mening kan bidra till förakt för svaghet. Granström hänvisar till Gunnel Colneruds och Robert Thornbergs teori att man med våld och mobbning skaffar eget livsutrymme. Enligt ett värdepedagogiskt synsätt finns en risk för att passivitet och otydlighet från skolans sida, med hänsyn till grundläggande värden, kan leda till en utveckling av fördomar, främlingsfientlighet och rasism. Detta i sin tur uppmuntrar till att ge sig på individer som upplevs avvikande eller svaga. I dessa fall kan, enligt Granström, mobbning ses som ett uttryck för att andra värden har invaderat klassrummet, än de som skolan försvarar (Granström 2007, s. 54f).

Mats Wahl (2004, s. 7) tar upp *Strukturell kränkning* i skolan, vilket handlar om systemet som omgärdar verksamheten. Både elever och personal kan bli utsatta för denna typ av kränkning. Ett exempel på en elev som utsätts för strukturell kränkning kan vara en elev som går i en skola där skåp är insparkade eller uppbrutna, klotter finns på väggarna, korridorer och klassrum är nedskräpade. I uppehållsrummet dånar musiken och på lektionerna är det stökigt. Eleven kan känna sig otrygg i uppehållsrummet och andra utrymmen på skolan och söker sig därför till korridoren vid lärarnas personalrum. Bakom den stängda dörren in till personalrummet finns vuxna och tryggheten. När eleven äter i matsalen är bordet inte avtorkat och måltiden sker under omständigheter som aldrig skulle accepteras utanför skolans värld.

Ingen har haft för avsikt att kränka eleven under skoldagen, men kränkningen blir här en effekt av systemets sätt att fungera.

Ett exempel på *individuell kränkning* av en elev kan ske genom att läraren ber en tyst elev "säga något" i klassen. Eleven vägrar då det är två elever i klassen som alltid på ett eller annat sätt kommenterar det eleven säger. Läraren behöver inte vara medveten om att så är fallet. Eleven väljer dock att vara tyst. Vid utvecklingssamtalen tar läraren upp elevens tystnad som ett problem, vilket bedöms ligga hos eleven. Föräldern kan också, i all välmening, uppmana eleven vara mer verbal i skolan. Därmed sker en form av omedveten kränkning genom att de vuxna tillskriver eleven egenskaper som "tyst" utan att ta reda på den egentliga orsaken till elevens tystnad (Wahl 2004, s. 8).

2.2.2 Individen

Psykologen Dan Olweus lägger störst fokus på individen vid analys av mobbning. Han anser att källan till mobbning i skolan inte beror på skolan utan att det ligger i hos den enskilde individen och dennes aggressiva tendenser (Eriksson m fl 2002, s. 41f). "Social smitta" är den benämning som Olweus använder, vilket utmärks av att individer beter sig mer aggressivt om deras förebilder gör det. Om förebildernas aggressiva beteende belönas eller om det bemöts med negativa sanktioner påverkar det mobbarens egna aggressiva tendenser, vilka antingen förstärks eller försvagas utifrån de konsekvenser förebildernas beteende får. Olweus forskning är främst inriktad mot pojkar. Flickor använder sig av mer subtila medel och är inte lika lätta att upptäcka för omgivningen (Ibid).

Genom Olweus teori kommer individen som mobbaren, alternativt offret, i uppmärksamhetens centrum när åtgärder för att stoppa mobbningen tas fram. Olweus menar att skolan och skolsystemet inte kan göras ansvariga för att dessa personer är som de är, utan att uppkomsten av aggressiva personlighetsdrag kan spåras till tiden före skolan (Pikas 1975, s.18f).

2.2.3 Gruppen

Mats Wahl beskriver grupp dynamik där han tar upp den omvända betydelsen av en negativ bild av en grupp, vilken kan fungera som något positivt för gruppen när den identifierar sig med bilden. Den negativa bilden kan ge gruppen ett mått av sammanhållning, samtidigt som den kvalificerar fram en eller flera ledare. Bilden och sammanhållningen ger flera av eleverna i gruppen en känsla av makt i en situation då de ofta känner sig maktlösa (Wahl 2004, s. 112f). För att förändra en grupp är det attityder som skall förändras. Vem som än försöker ändra på gruppen måste denne först skapa en form av arbetsrelation till gruppen, med ett uttalat delmål dit gruppen skall utvecklas, inte ändras. Det kan röra sig om en acceptans av en definierad elevroll var och en av individerna skall acceptera. För att nå dit är det viktigt att vara medveten om att en grupp blir sådan som andra uppfattar den (Ibid). I Salmivallis & Voetens studie från 2004 undersöks kopplingen mellan *attitudes, group norms and behaviour in bullying situations*. Där framkommer att den sociala kontexten har större inverkan på flickors handlande än pojkarnas i mobbningssituationer. Studien visar att normer styr i högre grad flickornas beteende än pojkarnas (Salmivalli & Voeten 2004, s 256). Wahl kopplar gruppens agerande till syndabocksbegreppet, vilket stammar ur Tredje Mosebokens sextonde kapitel. "Gruppens eller stammens synder lastas på en bock. Bocken drivs rituellt ut i öknen och stammen har blivit renad från sina synder." (Wahl 2004, s. 113). Syndabockens roll är bland annat att visa upp en negativ variant av det önskvärda beteendet och på så vis blir syndabocken nyttig för gruppen. Syndabockens egenskaper är "dåliga" och grupper som genererat fram en syndabock upplever sig - omedvetet - ha hanterat sina egna problem genom

att lägga all skuld på syndabocken (Ibid). Forsman hänvisar i sin forskningssammanställning till Heinemann som i sin studie från 1987 funnit att om fler barn deltog i mobbningen, fördelades det individuella ansvaret mellan dem och därmed kändes inte skuldbördan lika betungande (Forsman 2003, s. 217). Han har i sin forskning även funnit belegg för att naturliga spärrar mot att skada andra ligger lägre i grupper, som släpper och överträder dessa tidigare. Det förklaras med att ingen av gruppmedlemmarna behöver känna individuellt ansvar eller skuld när gränserna överträds, då ansvaret delas av gruppen (Ibid, s. 201). Lalander och Johansson stödjer detta resonemang med att ”när grupptänkandet är som starkast upphör individen att reflektera och ta individuellt ansvar” (Lalander & Johansson 2007, s. 72). Gruppens medlemmar upplever sig i denna stund som överlägsna andra grupper och förståelsen för människor utanför den egna gruppen saknas. Lalander och Johansson relaterar det till begreppet de-humanisering, vilket innebär att individerna i gruppen ser andra människor som mindre värda genom att de inte längre tillskrivs mänskliga egenskaper och mänskligt värde (Ibid, s. 73). Heinemann påtalar i sin studie från 1987 att det är utspädningen av skuldfrågan som är en av de viktigaste faktorerna som spelar in vid mobbning. Det är också vanligt att mobbare förnekar sin skuld (Forsman 2003, s. 202). Fors pekar också på att det finns vuxna som tror att det är offret som skapar mobbningen och ser det som en fara i sig eftersom en förändring då förhindras. ”Om orsaken till mobbningen fokuseras på offret blir det ett hinder mot att fokusera på de handlingar plågaren utför” (Fors 1995, s. 2).

2.2.4 Ledarskapet

I Arbetarskyddsstyrelsen författningssamling (AFS 1993:17) *Kränkande särbehandling i arbetslivet*, pekar man ut brister i organisationen av arbetet eller i ledningen som en giltig faktor vilken skapar otrygghet och därmed grogrund till konflikter. Stressituationer med olösta och långvariga organisatoriska problem kan utgöra grunden till stark negativ psykisk belastning, liksom interna informationssystem som fallerar också är en källa till oro. Utmärkande är dock att om stresstoleransen minskar i gruppen finns tendenser till att hackkycklingar utses (Ibid, s. 4). Horning menar att lärarnas inställning och beteende är avgörande för omfattningen av mobbning. Han pekar också på ett samband mellan antalet rastvakter och förekomst av mobbning (Horning 1987, s. 2). Även i Skolverkets rapport från 2002 (Skolverket 1, s. 30) tar man upp ledarskapets roll för ett framgångsrikt värdegrundsarbete i skolan. Deras kartläggning visar att brist på stöd från huvudman undergräver rektorers möjligheter att ta ansvar för den egna verksamheten. I rapporten poängteras behovet av stöd från kommun eller huvudman ut till skolledarna.

2.2.5 Miljön

Skolkultur kan ses som skolklimat eller skolanda. Det kan definieras som en uppsättning av idéer, värderingar och normer som kännetecknar en skola och den anda eller det klimat som kännetecknar den (Andersson m.fl. 2007, s. 11). Forskningen om skolkultur är inte särskilt utbredd i Sverige, skolmiljön är dock något som kommit att diskuteras i allt större utsträckning där bland annat arkitekturen anses spegla vad som sker innanför skolans fyra väggar (Ibid, s 16). Inge Mette Kirkeby tar upp skolbyggnaden som en offentlig institution som representant för samhället. Utifrån byggnadens utformning skapar sig eleverna bilder av världen där byggnaden kan förmedla vissa normer utöver den direkta bildning som skolan har i uppgift att ge. Det handlar om tankefigurer som skrivs in i byggnaden och förs vidare som något självklart. Prioriteringar och normer som styr byggnadens utformning är långtidseffekter som påverkar hur elevernas inre bild av världen ser ut. Kirkeby använder sig av uttrycket det kan ”sitta i väggarna” för att beskriva de tankefigurer som präglar individernas uppfattning om världen utifrån skolans plats och roll i samhället (Kirkeby 2008, s 42). Det som är ”normalt” blir norm och inverkar på hur eleverna uppfattar världen utanför.

Kirkebys studier visar att byggnaden också påverkar skolans maktstruktur. Den medverkar till att reglera elevernas beteende där både skrivna och oskrivna regler styr. Kirkeby menar att det här är något lärare inte längre talar om utan det sker i det fördolda. En påverkan som sker i det fördolda kan komma förbli inbyggd i skolan även om praxis ändras (Ibid, s 41).

Den franske sociologen Pierre Bourdieu menar att det finns ett *skolhabitus*, som yttrar skolans position i den sociala strukturen som helhet. Donald Broady (1990) citerar Pierre Bourdieus definition av begreppet habitus som:

[...] *habitus*, system av varaktiga och överförbara *dispositioner*, strukturerade strukturer som är ägnade att fungera som strukturerande strukturer, det vill säga som strukturer som genererar och organiserar praktiker och representationer (Broady 1990, s 228).

Habitus kan ses som ett seglivat och ofta omedvetet handlingsmönster hos människor. En människas habitus grundlägges genom de vanor hon införlivar i den egna familjen och i skolan (Broady 1998, s. 13). Broadys (1990) egen definition lyder: "Med habitus avser Bourdieu system av dispositioner som tillåter människor att handla, tänka och orientera sig i den sociala världen. Dessa system av dispositioner är resultatet av sociala erfarenheter, kollektiva minnen, sätt att röra sig och tänka som ristats in i människors kroppar och sinnen" (Broady 1990, s 228). Den senare delen i citatet är relaterat till habitus som något som förkroppsligar och röjer vår sociala historia, vilket innefattar vårt spontana sätt att agera, reagera, prata, äta etc. Det avslöjar hur individen insocialiserats i familjen, i organisationen, i skolan etc. I skolans praktiker uttrycks det som; skolpersonalens relation till elever, deras perception av eleverna, deras sätt att betygsätta deras kunskaper etc. vilket främst bidrar till att reproducera samhällets struktur, dess klasskillnader m m. Habitusbegreppet har en nära koppling till begreppet kapital som enligt Bourdieu är "tillgångar som i den sociala världen tillerkännes värde, varav följes att det existerar typer av habitus som knappast alls, eller blott så länge vi rör oss inom bestämda grupper, kan fungera som kapital." Bourdieu har i sin bok *Reproduction* (1977) visat, t. ex. hur skolans "kultiverade" habitus antingen sammanfaller eller inte med elevernas förkroppsligande familjehabitus, vilket innebär ett erkännande eller ett bestämt ifrågasättande av den senare (Ibid, s. 184). I stora ordalag skulle man kunna säga att varje människa är bärare av en särskild habitus, en produkt av hennes eller hans särskilda sociala historia men att "det är marknaden (dvs. den relationella kontexten i vilken man befinner sig) som avgör vilka ingredienser i och effekter av denna habitus, som kan fungera som kapital" (Broady 1990, s. 229). Olika människors habitus formas således av bestämda sociala villkor där kapitalet värderas på olika sätt.

En "född" intellektuell är uppvuxen i en familj där det kulturella kapitalet väger mycket tyngre än det ekonomiska kapitalet, medan industriledarens barn ärver kapital med den omvända fördelningen. Skillnaden mellan människors habitus kan därmed relateras till sammansättningen hos deras nedärvda eller förvärvade kapital (Broady 1990, s. 230).

Samhällets normer är något som internaliseras hos individer och hamnar bakom deras pannben. Bourdieus sociologi utgör exempel på en motpol till detta slag av tänkande. Han föredrar istället ordet inkorporering eller förkroppsligande, där det system av dispositioner som av Bourdieu benämns habitus bestämmer hur människor handlar, tänker, uppfattar och värderar i givna sociala sammanhang och det finns nedlagt i kroppen. Habusteorin är således minst av allt en stimulus/respons teori (Ibid, s 231). Broady påpekar att "Bourdieu har ofta inskräpvt att historier existerar *både* i reifierat tillstånd (den objektiverade eller institutionaliserade historien i form av institutioner, lagar, byggnader, etc) och i förkroppsligat tillstånd." (Broady 1990, s. 228). Pierre Bourdieu beskriver också skolhabitus som ett system av dispositioner som har starkt inflytande:

As a "habit-forming" force the school provides those who have undergone its direct or indirect influence not so much with particular and particularised schemes of thought as with that general disposition which engenders particular schemes, which may then be applied in different domains of thought and action, a disposition that one could call the cultivated habitus. (Bourdieu 1971, s. 184)

I antologin *Skolkulturer* har bokens redaktör, sociologen Anders Persson, samlat ett antal forskningsprojekt som med olika perspektiv och metoder belyser skolkulturer. Persson poängterar i förordet till boken att; *Skolbyggnaden är en del av skolans kultur: både som en symboliskt mättad artefakt och som hinder och förutsättning för den pedagogiska verksamheten*. Forskningen visar på att skolhusen fungerar som en del av skolkulturen och att den samtidigt påverkar verksamheten i skolorna och deras roll i samhället. Lika olika som byggnaderna kan vara, lika olika kan skolornas kulturer vara (Persson 2007, s. 5f). Kultur är människoberoende och den representerar handlande och handlingsutrymme. Detta handlade resulterar i vane-, rutin- och traditionsbildning. Skolkulturer kan variera utifrån normer som hyllas, traditioner som lever, vilket klimat som råder på skolan, hur de sociala relationerna fungerar, hur skolan anpassar sig till omgivningen och hur den gör för att interagera sina aktörer. Alla dessa förhållanden spelar in på kulturen och denna kultur resulterar på så vis i någon slags ordning (Andersson m.fl. 2007, s. 19, 13f). Kulturen kan på så vis ses som en uppsättning normer som kännetecknar en grupp med människor och som styr deras handlande (Ibid, s. 15). Skolor är inga neutrala byggnader. De är noga iakttagna objekt som ofta intar en viktig plats i samhället. Både vuxna och barn betraktar och bedömer skolans omgivningar, byggnader samt skolgård och de tolkar in värden och betydelse utifrån egna förväntningar och mål. Skolan fungerar som symbol som visar på tendenser, ställningstaganden och attityder i samhället. Som symbol kan den ses som en egen person och bärare av vissa värden. Enskilda lärare inte är intressanta i det sammanhanget utan betraktarna söker tecken för den gemensamma hållningen hos hela lärarkåren, liksom lärarkårens position i samhället. Där är inte fokus längre bildning och pedagogisk verksamhet, utan den uttrycker såväl barns som vuxnas relation till samhället i stort, alternativt staten. På det sätt vilket en skola betraktas av sin omgivning visas också de kollektiva psykiska krafter som präglar en ort eller stadsdel (Guggenbühl 1998, s. 117ff). Kopplingen skolan som representant för samhället i stort är något även Kirkeby påtalar i sin studie (2008, s. 42). Olika skolor är olika bärare av kulturer, giltiga enbart i den specifika skolan. Ritualer, mode, umgängesstil och attityd till lärande präglar verksamheten utifrån de historiska värden som finns laddade till den aktuella verksamheten. Li Bennich-Björkman tar upp skoleffekter som upphov till skolklimat. Där hänvisar hon till aktuell forskning som visar att ekonomi och kompetens inte är de främsta faktorer som spelar in på hur väl en verksamhet fungerar. En tydlig koppling finns istället till framgång och organisationens uppbyggnad, det klimat som utvecklats i verksamheten och närvaron av en gemensam strävan (Bennich-Björkman 2007, s. 101). Bennich-Björkman diskuterar "ethos" eller "kultur", vilket inbegriper det pedagogiska och sociala klimatet som råder på skolan. De mer framgångsrika skolorna som ingått i undersökningar visade sig ha ett likartat "ethos" eller pedagogiskt och socialt klimat. Bennich-Björkman understryker att socioekonomisk bakgrund, skillnader i resurser liksom klasstorlek spelar in hur väl en verksamhet fungerar, men det svårfångade pedagogiska och sociala klimatet, det som gärna betecknas med uttrycket; "det sitter i väggarna" gör skillnad. Det kan betecknas som "ett givet förhållningssätt som är svårubbat men som skiljer sig mellan skolor och som sätter gränser för vad som är tillåtet och inte" (Bennich-Björkman 2007, s. 102f).

2.3 Uppsummering av teorin

Sammanfattning av den teori som tagits upp:

- Psykologen och pedagogen Kjell Granströms förklaringsmodeller (2007) - Författaren presenterar sex olika förklaringsmodeller till varför mobbning uppstår. De bygger såväl på Granströms egna, som andra forskares upptäckter och modeller. Han hävdar inte att det finns en enda modell eller ett enda perspektiv att utgå från utan pekar på vikten att anpassa åtgärder för att förebygga, motverka, liksom bearbeta mobbning på flera olika sätt då det troligtvis är flera faktorer som samverkar. Åtgärder för att motverka mobbning måste ske utifrån de specifika behov som präglar mobbningsituationen. Den gruppsykologiska förklaringsmodellen Granström presenterar fokuserar på organisation och ledarskap och dess inverkan på förekomst av mobbning i skolan.
- Pierre Bourdieus *habitusbegrepp* (1971) - Den franske sociologen Pierre Bourdieu tar upp sociala mönster i skolmiljön. Han presenterar begreppet *skolhabitus*, vilket innefattar ett system av dispositioner som tillåter människor att handla, tänka och orientera sig i den sociala världen och vilka yttrar skolans position i den sociala strukturen som helhet. Dessa system av dispositioner är resultatet av sociala erfarenheter, kollektiva minnen, sätt att röra sig och tänka som ristats in i människors kroppar och sinnen, vilket kan knytas an till skolans kultur.
- I antologin *Skolkulturer* (2007) presenteras forskningsrapporter med resultat från olika vetenskapliga discipliner som statskunskap, sociologi och pedagogik. Forskarna pekar där på att kultur är människoberoende och att den representerar handlande och handlingsutrymme. Detta handlade resulterar i vane-, rutin- och traditionsbildning. Skolkulturer kan variera utifrån normer som hyllas, traditioner som lever, vilket klimat som råder på skolan, hur de sociala relationerna fungerar, hur skolan anpassar sig till omgivningen och hur den gör för att interagera sina aktörer. Alla dessa förhållanden spelar in på kulturen och denna kultur resulterar på så vis i någon slags ordning. Kulturen kan på så vis ses som en uppsättning normer som kännetecknar en grupp med människor och som styr deras handlande.

2.4 Avgränsningar, undersökningsmodell, informationsbehov

2.4.1 Avgränsningar

Det finns en mängd teorier och forskning på området som behandlar mobbning. För att definiera och göra studiens område hanterbart har en avgränsning skett och ett mindre urval av teorier presenteras i uppsatsen. De sammanfattningar av forskning på området som funnits tillgängligt har varit till stor hjälp och gett en bred bas att utgå från. Eftersom syftet med studien varit att studera skolmiljöns inverkan på arbetet att förebygga och motverka mobbning i skolan har Olweus teorier inte presenterats i den omfattning som annars är brukligt i liknande sammanhang. Olweus teorier är mer individcentrerade och behandlar individen i större utsträckning än skolmiljön. Granströms och Bourdieus forskning och teorier har passat bättre in på uppsatsens syfte och därmed fått ett större utrymme. Såväl Bourdieus *habitusbegrepp* som Granströms förklaringsmodeller till att mobbning uppstår har varit vägledande i uppsatsen. De öppnar möjligheten att fokusera på skolmiljön utifrån sociologiska aspekter liksom ur en gruppsykologisk förklaringsmodell. Vikten av individers biologiska aspekter, inlärningsaspekter m. m. kan inte förringas. De har naturligtvis inflytande vad gäller mobbningens uppkomst och utveckling. I Granströms förklaringsmodeller berörs även dessa faktorer där han poängterar att det inte finns en enda modell eller ett enda perspektiv att utgå från, utan att flera är giltiga och att alla mobbningsfall är unika i sig.

2.4.2 Undersökningsmodell

Studiens undersökningsmodell baseras på de tre delfrågor och det informationsbehov som finns för att kunna besvara dessa. Fokus i studien ligger på skolmiljön i dess helhet varför intervjuguiden utformats i tre delområden i vilka delsyften, och delfrågor brutits ned till detaljfrågor. Det är den sociomateriella miljön, arbetsmiljön samt kulturmiljön som undersöks. Syftet har varit att ringa in det specifika för varje undersökningsenhet och för att se om tänkbara relationer finns mellan skolmiljö och förekomst av mobbning. Varje respondent har utvärderat varje område de tre delfrågorna behandlat. I denna utvärdering har det varit angeläget att respondenterna reflekterat kring upplevda styrkor, svagheter, möjligheter liksom upplevda svårigheter som man kan möta i skolan, utifrån uppdraget att motverka mobbning.

2.4.3 Informationsbehov

Uppsatsens syfte har skapat behov av att främst söka information på skolor där de visat sig ha ett väl fungerande arbete i att motverka mobbning. Eftersom alla skolmiljöer på ett eller annat sätt är unika i sig har det varit svårt att göra jämförelser mellan skolor annat än vad avser den sociomateriella miljön och organisation. Fokus har legat på skolpersonal eftersom den är mer konstant över tid än vad enskilda elevgrupper är. Uppsatsen avser att ge en beskrivning av de olika skolornas arbetsmiljö, kulturmiljö samt till viss del sociomateriell miljö. För att kunna uttala sig om det specifika har det även varit angeläget att i undersökningen inkludera skolor där arbetet att motverka mobbning inte fungerar lika bra. Det har även funnits behov hos uppsatsförfattarna att i teorin förkovra sig i och fördjupa de egna kunskaperna i ämnet varför litteraturstudier inledde uppsatsarbetet.

3. Metod

3.1 Studiedesign och analysmetod

Utifrån uppsatsens syfte stod det ganska tidigt klart att vilken typ av metod som skulle vara bäst tillämplig i studien. Valet stod mellan kvantitativ metod och kvalitativ metod. En kvantitativ metod är att genom undersökning få svar på relativt omfattande frågeställningar på ett mer generellt plan. Jämfört med den kvalitativa undersökningsmetoden är den mer formaliserad och strukturerad i sin utformning. Forskaren är i allmänhet intresserad av hur många informanter som svarar på samma sätt inom en viss population. Kännetecknande för den kvantitativa metoden är att den information som samlas in kan omvandlas till siffror och att statistiska analyser kan göras. Forskaren står på avstånd och observerar och är inte en del av det som studeras. (Holme & Solvang 1997, s. 14, 17, 78, 81, 153, 173). En kvalitativ metod innebär att insamling av information sker i syfte att skapa en djupare förståelse av det som studeras. Forskaren studerar saker i dess naturliga omgivning för att på så vis försöka förstå eller tolka fenomen utifrån den innebörd människor ger dem (Alvesson & Sköldberg 2008, s. 17). Centralt för metoden är förståelsen för helheten utifrån de delar som studeras. Det som starkast kännetecknar den kvalitativa studien är närheten till forskningsobjektet. Syftet med tillvägagångssättet är att förstå en situation som en individ, en grupp eller organisation befinner sig i. För att nå den förståelsen är det väsentligt att forskaren kommer informanten nära. Frågorna som ställs till informanten är inte heller låsta utan kan, om intervjuaren så vill, anpassas till situationen (Holme & Solvang 1997, s. 91f).

Vår ambition har inte varit att kunna dra generella slutsatser utifrån undersökningen, utan snarast studera om och hur skolmiljön, dvs. den sociomateriella miljön, arbetsmiljön samt kulturmiljön har inverkan på förekomsten av mobbning. Eftersom alla skolmiljöer präglas av sin egen omgivning, liksom dess brukare, är det inte möjligt att göra några direkta jämförelser mellan de olika undersökningsenheterna mer än vad gäller sociomateriell miljö och organisation. Den kvalitativa metoden har därför bäst passat in på vårt syfte då vi söker möjliga förklaringar till de fenomen som studeras.

3.1.1 Uppsatsen vetenskapliga förhållningssätt.

Det finns två vetenskapliga inriktningar, positivism och hermeneutik. Positivismen har sitt ursprung ur naturvetenskapen, där den strävar efter mätbarhet och har absolut kunskap som ideal. En positivistisk undersökning bygger på experiment och fakta som är resultat av mätningar och logiska resonemang (Alvesson & Sköldberg 2008, s. 33). Hermeneutik kan beskrivas som tolkningslära och syftar till att förstå helheten. De olika delarna i det empiriska materialet tolkas tillsammans för att bilda en helhet och ge möjliga förklaringar med utgångspunkt; tolkning och reflektion. För att erhålla en så fullständig helhet som möjligt växlas tolkningen mellan helhet och delar (Kvale 1997, s. 51). Alvesson och Sköldberg presenterar två grundelement som kännetecknar reflekterande forskning: tolkning och reflektion. Tolkningen hamnar i centrum för forskningen, vilket kräver medvetenhet om teoretiska antaganden liksom språkets och förförståelsens betydelse för tolkningen. Reflektionen innebär att forskaren vänder blickarna "inåt" mot den egna personen och den sociala miljö som präglat denne. Det är genom systematisk reflektion på flera olika nivåer som tolkandet uppnår kvalitet. De definierar även reflektion som tolkning av tolkning och något som sätter igång en kritisk självprövning av egna tolkningar av eget material (Alvesson & Sköldberg 2008, s. 20). Den vetenskapliga forskningsansats som präglar denna uppsats är hermeneutisk och bygger till stor del på vår egen, det vill säga författarnas, tolkning av relevanta teorier som finns inom problemområdet. Tolkningen är ett sätt att komma fram till en förståelse av den livsvärld vi undersökt. Då det är genom språket vi förstår och tolkar är

definitioner av begrepp och fackuttryck av stor betydelse. Även när det gäller de genomförda intervjuerna har vår egen tolkning varit avgörande. Samtliga tolkningar har skett med utgångspunkt från teorin, forskningsmaterialet och det insamlade empiriska materialet. Avsikten med studien har varit att ge underlag för kunskapsbildning som skapar möjligheter till förståelse för den verklighet som studerats snarare än att fastställa sanningar (Ibid). Vår egen bakgrund, erfarenheter liksom förförståelse har sannolikt haft en viss inverkan på resultatet.

Undersökningen bygger på tidigare forskning på området. Dess utgångspunkt är tagen från den diskurs vi funnit tillgängligt i ämnet, vilket innebär den teori och de begrepp som är allmänt vedertagna, tidigare empirisk kunskap, forskningsmetod som tidigare kommit till användning liksom de normativa diskussionerna hur det *bör* vara ställt på det valda forskningsområdet. Detta har underlättat arbetet att hamna rätt för att få bästa svar på de frågor som ställts, likaväl som det skapat möjlighet att ställa så bra frågor som möjligt (Esaiasson m fl 2003, s. 18). För att erhålla mer djup i uppsatsen har en lösning varit att väva ihop olika deldiscipliner för att på så vis få en mer nyanserad helhetsbild. Utifrån teori och forskning på området, används i uppsatsen de begrepp och precisa termer vilka utgör gemensamma föreställningar och tankekonstruktioner inom aktuell forskningskultur. Begreppen kan ses som vetenskapens grundstenar där språkanvändarna inom den aktuella kulturen kan förstå de specialiserade uttryckens betydelse utan problem (Ibid 2003, 19f).

3.1.2 Uppsatsens undersökningsmetod

Utgångspunkten i undersökningen har varit det sociala och gruppsykologiska perspektivet. Såväl Bourdieus skolhabitus som Granström förklaringsmodeller ligger inom dessa områden. Granström erbjuder möjliga förklaringar på ett pluralistiskt, icke-reduktionistiskt sätt, det vill säga utan att hävda att det finns en enda modell eller ett enda perspektiv att utgå från. En lämplig metod för undersökningen har varit kvalitativa forskningsintervjuer. Steinar Kvale beskriver i boken *Den kvalitativa forskningsintervjun* intervjuundersökningens sju stadier vilken legat till grund för uppsatsens planering och genomförande. Utifrån undersökningens syfte sammanställdes en intervjuguide för att det insamlade materialet skulle bli empiriskt jämförbart och kunna speglas i teorin. Delsyften, och frågeställningarna bröts ner till detaljfrågor, där skolans sociomateriella miljö, arbetsmiljö samt kulturmiljö utgjorde basen till de frågeställningar som skulle besvaras. Den sociomateriella miljön inringades i frågeställning 1, dvs. arbetsmiljön. I frågeställning 2 undersöktes arbetsrelationsformer vad avser skolpersonal-elev, samt kulturmiljö, etiska värderingar och kunskapsintressen. I frågeställning 3 undersöktes ledarskap, organisation och arbetsrelationsformer mellan skolpersonal. Den aktuella sammanställningen låg sedan till grund för analys och tolkning. Vid analysen studerades ett delsyfte i taget och svar söktes på frågan genom att gå genom det sammanställda materialet (Kvale 1997, s. 85).

Frågorna i guiden i undersökningen fick en öppen struktur vilket gjorde att intervjuaren lätt kunde anpassa följdfrågor och på så vis möjliggjorde en djupare analys av svaren. Det innebar samtidigt att en tolkning av respondenternas svar på frågorna kunnat ske under själva intervjun. Intervjuarens tolkning kunde direkt bekräftas eller dementeras av respondenten vilket ökade validiteten i undersökningen. Samtliga respondenter fick tillgång till intervjuguiden i förväg för att på så vis kunna förbereda sig inför mötet. Guiden följdes inte exakt under intervjuerna då frågorna gick in i varandra men de tre huvudfrågorna besvarades i samtliga fall. Vid gruppintervjun fungerade intervjuguiden mer som en dagordning då respondenterna förde ett samtal runt de olika frågeställningarna och alla hade i förväg tagit del av frågorna och skrivit ned sina svar. Vid samtliga intervjutillfällen utom ett hade respondenterna skrivit ned svar på guiden som utformats som ett frågeformulär i enkätform

(Bilaga 2). Enkätens frågor var identiska frågor med dem som fanns i intervjuguiden (Bilaga 1), med tillägg där respondenterna uppmanades att motivera sina svar. En anpassning av intervjuguiden gjordes i ett fall (Bilaga 3). Grundfrågorna inför denna intervju var där desamma som i intervjuguide 1, men anpassades till respondenternas yrkesverksamhet. Denna intervjuguide användes vid intervjun med de två personer som stod utanför skolans operativa verksamhet. Den ena respondenten ingår i ledningsgrupp hos huvudman i barn- och ungdomsförvaltning och den andra respondenten är verksam i en fristående central samverkansgrupp knuten i skolorna i kommunen.

De enskilda intervjuerna tog mellan 25 minuter upp till 60 minuter. Gruppintervjuerna tog mellan ca 60 minuter upp till omkring 120 minuter. Vid enkätundersökningarna kontaktades respondenterna per telefon och fick sedan enkäterna skickade till sig via mejl. Samtliga respondenter, även de som intervjuades fick enkäten skickat till sig i förväg. Enkäterna bygger på intervjuguiden med öppna frågor. Tillägg har gjorts där skrivrader lagts till med uppmaning att motivera sina svar. I samtliga tre fall där enbart enkäterna använts har respondenterna besvarat samtliga frågor och de flesta med uttömmande svar. I slutet av enkäten har ett tillägg gjorts där respondenten kunna skriva ned egna tankar och reflektioner kring studien och ämnet, vilket skett i två av fallen där enbart enkäten användes.

3.2 Datainsamlingsmetod

Under september och oktober månad kontaktades sex skolor i skilda delar av Sverige. En centralt placerad samverkansgrupp med anknytning till skolan i en av kommunerna kontaktades också. Två personal med anknytning till denna grupp, samt 12 personal på fem av skolorna valde att delta i studien. Urvalet av undersökningsenheter har skett på tre olika sätt. Tre av skolorna valdes genom att dessa skolor eller kommuner på ett eller annat omtalats, dels i media, dels i Skolverkets rapporter och artiklar. Samtliga tre skolor har alla utmärkt sig för sitt goda arbete på ett eller annat sätt. En skola valdes även ut då den i lärarled omtalats för sitt goda arbete. Ytterligare två av skolorna valdes på grund av liknande sociokulturell bakgrund som två av de tidigare nämnda skolorna. Ingen av uppsatsförfattarna arbetar på eller har haft kontakt med dessa skolor tidigare.

3.3 Forskningsetiska principer

I studien följs Vetenskapsrådets etiska krav på undersökningen. **Informationskravet** innebär att forskaren skall informera de av forskningen berörda om den aktuella forskningsuppgiftens syfte. **Samtyckeskravet** innebär att deltagarna i en undersökning har rätt att själva bestämma över sin medverkan. **Konfidentiellitetskravet** innebär att uppgifter om alla i en undersökning ingående personer skall ges största möjliga konfidentiellitet och personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem. **Nyttjandekravet** innebär att uppgifter insamlade om enskilda personer endast får användas för forskningsändamål (Vetenskapsrådet 1990).

Till samtliga intervjuguider/enkäter placerades ett försättsblad där undersökningens syfte samt de forskningsetiska principerna för undersökningen presenterades. På försättsbladet beskrevs bakgrunden till studien och respondenterna försäkrades om att det insamlade materialet enbart skulle användas i forskningssyfte. Efter transkribering förstördes det inspelade materialet. Det innebär att både informationskravet liksom nyttjandekravet uppfyllts i studien. På försättsbladet angavs att deltagandet i studien var frivilligt och att respondenten när som helst kunde avbryta sitt deltagande utan att några frågor skulle ställas om varför så skedde. Respondenterna informerades på försättsbladet om att uppsatsen skulle komma att publiceras

och därmed bli en offentlig handling. Det innebär att samtyckeskravet uppfyllts. För att skydda respondenternas identitet nämns inte någon av respondenterna vid namn och inte heller skola eller kommun i uppsatsen. Det innebär att konfidentiellitetskravet för undersökningen uppfyllts. Respondenterna har getts speciella beteckningar som skyddar identitet men som ändå kan knytas till den egna skolan. Det finns inte något beroendeförhållande mellan respondenter och intervjuare då ingen av respondenterna och intervjuare är bekanta med varandra sedan tidigare. Inte heller arbetar någon av uppsatsskribenterna på någon av de berörda skolorna. Vid själva intervjutillfället informerades respondenterna även muntligt om de forskningsetiska principerna och fick chansen att dra sig ur undersökningen. De tillfrågades också om de godkände att intervjun spelades in. Samtliga respondenter fick intervjuguiden/enkäten via mejl cirka en vecka före själva intervjutillfället. Tre respondenter valde att inte ställa upp på intervjuer då de uppgav hög arbetsbelastning och tidsbrist som skäl. Dessa respondenter besvarade enbart intervjuguiden/enkäten och skickade tillbaka den så snart den var ifylld.

3.4 Studiepopulation/intervjuernas genomförande

Med studiepopulation avses det statistiskt representativa urval av en större population vilken uppsatsförfattarna avsett undersöka för att sedan uttala sig om (Esiasson m fl 2003, s. 178f). Totalt fem skolor deltog i studien. På två av skolorna genomfördes tre enskilda samtalsintervjuer med skolpersonal. På en av dessa skolor skedde också en gruppintervju med ett lärarlag. Med samverkansgruppen skedde en längre samtalsintervjuintervju med de två respondenterna. En samtalsintervju gjordes över telefon, de andra skedde vid personligt möte med respondenterna. På två av skolorna svarade tre respondenter skriftligt på lärarenkäten. Fem av respondenterna är män och nio av respondenterna är kvinnor. Vid samtliga intervjuer antecknade intervjuaren samtidigt som samtalet spelades in. Efteråt samlades de enkäter in som respondenterna fyllt i i förväg. Detta skedde i samtliga fall utom ett. Två samtalsintervjuer genomfördes gemensamt där båda uppsatsförfattarna deltog vid intervjun. Dessa tillfällen var vid en gruppintervju med ett lärarlag och vid en parintervju med de två respondenter som står utanför skolans operationella verksamhet. Dessa två är istället verksamma i förvaltningsnivå samt i en samverkansgrupp utanför skolverksamheten.

3.4.1 Avgränsning

Då syftet utgår från skolans värld är det just i skolan undersökningen sker. I skolår sju till nio är det vanligt att lärarna arbetar ämnesvis varför eleverna många gånger möter flera olika lärare under sin skoldag. Undersökningen är förlagd till grundskolans senare år då det ställer andra krav på både elever, ledarskap och organisation jämfört med grundskolans tidigare år. Vid grundskolans tidigare år är det ofta samma lärare som undervisar i flera ämnen i klassen. Då studiens syfte varit att undersöka vilken inverkan skolmiljön har på arbetet att förebygga mobbning i skolan, valdes fyra skolor ut som på olika sätt visat sig vara framgångsrika i arbetet. Två av skolorna har varit omtalade i media för sitt arbete, en skola hade ett rykte om sig i lärarled och en skola har i kvalitetsmätningar visat på bäst utfall flera år i rad. Ytterligare två skolor som ingår i studien är inte omtalade på något sätt, vare sig i positiva eller negativa ordalag.

3.5 Bearbetning av det empiriska materialet

Det empiriska materialet transkriberades efter intervjuerna. Det var ett tidskrävande arbete, men som också gav lön för mödan. Transkriberingen innebar att båda uppsatsförfattarna kunde ta del av intervjuerna på ett bra sätt, eftersom det inte funnits möjlighet för båda att närvara vid intervjuerna utom i två fall. Före materialet användes för analys skickades en

kopia av materialet till respektive respondent för bekräftelse att tolkningen av intervjun var korrekt. Tack vare transkribering, egna anteckningar som gjorts samt tillgång till respondenternas egna anteckningar på enkäterna kunde materialet tolkas på ett relativt enkelt sätt. Det fanns inga direkta oklarheter i det material som insamlats.

I de tre fall då enbart enkäten legat till grund för det empiriska materialet har uppsatsförfattarna kunnat kontakta dessa respondenter i efterhand för att ställa följdfrågor. Det har utnyttjats i ett av fallen. I övriga två har det nedtecknade materialet varit av tillräckligt utredande karaktär för att ge tydliga svar på frågor som ställts. I övriga fall har enkäten fungerat som diskussionsunderlag och som stöd för minnet för respondenterna under intervjuerna. Inte alla respondenter hade gjort anteckningar på samtliga frågor på dessa, men under intervjuerna diskuterades de frågor som på ett eller annat sätt varit svåra eller omständliga att besvara. De svar som skrivits på enkäterna överensstämmer med de svar som framkommit vid samtalsintervjuerna.

Efter sammanställning av intervjuerna kodades materialet och därefter fördes det samman där samma och liknande svar grupperades. Därefter provades homogeniteten i svaren för varje grupp och utifrån det sammanfattades svar. Svårigheterna låg i att svaren hade ett brett spann och det inte alltid gick att kategorisera dessa då nyanser gjorde att de skiljdes åt trots att de liknade varandra. Det underlättade att utifrån de tre frågeställningarna gruppera samtliga respondenters svar vilket är till skälet att redovisningen av resultatet sker på detta sätt.

3.6 Utvärdering

3.6.1 Intervjuareffekt

Vid personliga intervjuer kan respondenten påverkas av den som intervjuar. Intervjuaren kan ställa ledande frågor eller tolka respondenten fel. Det kan även vara så att intervjuaren inte är tillräckligt påläst och därför ställer fel frågor eller missar att ställa relevanta följdfrågor (Esiasson m fl 2003, s 266).

Under intervjun strävade intervjuaren efter att inte ställa ledande frågor. Efter vissa frågor sammanfattade intervjuaren svaret för att på så vis få bekräftelse att tolkningen av svaret stämde överens med respondentens uppfattning. Vid utformningen av intervjuguiden ställdes frågor av mer allmän karaktär i början av intervjun. I mitten placerades de frågor som bedömdes som mest intressanta utifrån studiens syfte och avslutningsvis kom frågor återigen av mer allmän karaktär. På så vis ökade möjligheterna att de frågor som hade störst betydelse för studien besvarades ingående då de fick den mest optimala placeringen. Vid en av intervjuerna förekom det vid två tillfällen att intervjuaren ställde följdfrågor som skulle kunna ge generella svar. Intervjuaren korrigerade sig och även respondenten reagerade och sade sig inte kunna besvara frågan så som den var ställd.

3.7 Bortfall

Bortfall innebär att man misslyckats samla in de data som behövs för att genomföra undersökningen. Ett stort bortfall kan snedvrída hela resultatet om urvalet bygger på någon form av önskvärd variabel hos den enhet som inte kommer med i undersökningen. Det kan vara variabler som ålder, kön, yrkesroll, politisk uppfattning etc. där variablernas fyller en funktion som avbild av en del i en större population. Det kan även vara svar på vissa frågor som faller bort. Ett bortfall vid de personliga intervjuerna kan ske av olika anledningar, det kan t ex bero på tidsbrist, sjukdom eller att respondenten inte anser sig kunna tillföra något till

studien (Esiasson m. fl. 2003, s. 210). Genom att ha färskare register över populationen, visa på seriositet, garantera anonymitet samt påtala tystnadsplikten ökar chansen att bortfallet minimeras (Mikael Gilljam, föreläsning GU 2008-04-28).

Av de sex skolor som kontaktades var det en skola valde att inte delta på grund av tidsbrist. På en skola var det fyra respondenter som svarade att de ville ställa upp på intervjuer. Tre av dessa respondenter hörde dock inte av sig för att delta i studien när det väl blev dags, trots påstötningar. Ett visst bortfall har därmed förekommit och det kan ha påverkat studiens resultat. Dessa respondenter hade kunnat verifiera, alternativt dementera, det som framkommit i studien och på så vis kunnat ge högre trovärdighet åt resultatet. Samtidigt kan tilläggas att den respondent som deltog i samtalsintervjun på denna skola var den person som är mest engagerad i arbetet med kamratstödgrupper och att motverka mobbing.

3.8 Tillförlitlighet

För att mäta en undersöknings kvalitet och tillförlitlighet används begreppen validitet och reliabilitet. Det betyder att man mäter det som avses mätas i studien och att samma resultat kan uppnås vid mätningar vid olika tillfällen. Kvaliteten påverkas av de resurser som forskaren har till sitt förfogande. Det kan vara såväl tid som pengar, men även undersökningsmetoder, mått och mätinstrument påverkar. De måste vara reliabla och valida för att undersökningen och forskningsresultaten skall ha vetenskapligt värde (Holme & Solvang 1997, s 163, 325). Undersökningens reliabilitet kan påverkas av faktorer som trötthet och stress hos respondenterna, t. ex. om de gissar sig fram till ett svar. Hög reliabilitet innebär att respondenten vid ett flertal olika tillfällen skall ge samma svar på samma fråga var gång (Ibid, s. 165). Trost menar att alla intervjuare skall fråga på samma sätt och att situationen skall vara likadan för alla respondenter för att ge hög reliabilitet (Trost 2005, s. 59).

3.8.1 Uppsatsens tillförlitlighet

Deltagandet i studien var högst frivilligt och de som valde att delta gjorde det av egen fri vilja. Det kan diskuteras om det skedde en självselektering på grund av detta och att de som ställde upp i undersökningen antingen var missnöjda och ville ge uttryck för det, eller att de var oerhört engagerade och på så vis skulle kunna snedvrیدا resultatet. Samtliga respondenter arbetade eller hade arbetat på skolor, antingen som lärare, skolledare eller kuratorer. Respondenterna fick tillgång till frågorna i förväg i form av en enkät, vilket gjorde att de kunde förbereda sig och göra stödanteckningar. Intervjuerna genomfördes på de olika skolorna utom vid ett tillfälle då den genomfördes i de lokaler som samverkansorganisationen förfogar över i den kommun de verkar. I samtliga fall skedde intervjuerna under lugna former och utan större tidspress. De inspelade intervjuerna transkriberades fullständigt, vilket var tidskrävande men samtidigt gav lön för mödan då det gav nyanser som anteckningarna under intervjutillfällena inte kunnat ge. Vår uppfattning är att genom den dubbla dokumentationen skapades hög reliabilitet på det insamlade materialet.

På de olika skolorna kontaktades inte skolledningen utan de olika lärarlagen. Det innebär att skolledningen inte styr urvalet av respondenter, vilket eventuellt kunnat påverka studien om det funnits en önskan om att framställa den egna skolan på ett visst sätt. I studien ingår lärare, kuratorer och även två respondenter som står utanför skolans operativa verksamhet. Båda dessa respondenter har ett mångårigt förflutet i skolans värld där de båda under flera år varit verksamma som lärare och skolledare. Två kuratorer på en skola deltog också i studien.

Det kan ifrågasättas att dessa fyra respondenter deltar i studien, eftersom de inte har samma perspektiv som lärarna och att resultatet och att deras svar därmed inte skulle kunna vara jämförbara med övriga respondenter. Studien är dock av deskriptiv karaktär där avsikten inte är att presentera absoluta sanningar, utan dess syfte är att beskriva ett tänkbart fenomen. En skolas miljö går inte heller att entydigt jämföra med en annan skola, eftersom kulturen, brukarna, den sociomateriella miljön, samt relationerna mellan de olika individerna som befinner sig på platsen formar den utifrån de unika förutsättningar som finns där.

Å andra sidan fyller dessa fyra respondenter en viktig funktion då de förmedlar ett annat perspektiv vilket öppnar upp för nyanserade tolkningar. Det är inte självklart att de respondenter som ingår i lärarkollegiet ser samband som finns då de betraktar världen ur lärarperspektiv. Å andra sidan hade det kunnat ge ett annat resultat om enbart lärare deltagit i studien. Det hade kunnat fördjupa kunskapen i hur det relationsskapande arbetet fungerar, liksom hur kulturmiljön förmedlas dels genom mentorskap dels i undervisningen. Vad gäller de två respondenter som står utanför skolans operativa verksamhet har deras svar mer fungerat som bakgrund, med förklaringar till varför skolmiljöer ter sig på olika sätt. Deras mångåriga erfarenhet från skolans värld liksom från olika positioner har gett flera perspektiv vilket bjudit på möjligheter. Deras svar har inte använts för att beskriva någon av miljöerna som förekommer i studien. Vår egen bedömning är att dessa fyra respondenter har tillfört ett stort värde med sin medverkan eftersom de nyanserat bilden av skolorna och sätten att arbeta. Genom sina delar har de tillsammans med lärarnas delar förmedlat en helhet. Det som saknas för en större helhet är elever, föräldrar och annan skolpersonal, som t ex. lokalvårdare, vaktmästare, fritidspersonal, skolvårdar, skolledare etc., skolpolitiker liksom omgivande samhälle och deras bild av skolan.

3.9 Källkritik

Att bedöma en sekundärkällas tillförlitlighet, att avgöra om den innehåller sannolik information och fakta innebär att forskaren bör förhålla sig kritisk till dokumenten. Grundläggande kritiska frågor som bör ställas är *när* dokumenten tillkommit, *var* och *vilket syfte* de tagits fram samt *vem* som tagit fram dem. Syftet är att avgöra om källan är valid, om den mäter det den utger sig för att mäta och prövar även reliabiliteten, om källan är fri från systematiska felvariationer.

Denna undersökning är uppbyggd av både primära och sekundära källor. De sekundärdata som finns i uppsatsen är grundad på litteraturstudier, artiklar samt informationssökning på Internet. Litteraturstudierna bedöms som trovärdiga då de är vetenskapligt framtagna av framstående forskare väl insatta i ämnet. De artiklar som ingår i referensramen är hämtade på universitetsdatabaser samt Skolverkets hemsida, liksom stiftelsens Friends hemsida. Den forskning som hänvisas till är relativt nyligen genomförd, och den kan i de flesta fall direkt kopplas till den svenska kulturen.

Primär data har huvudsakligen samlats in via de personliga intervjuerna. I tre fall har de samlats in via enkät. Totalt är det 14 respondenter som deltagit i studien, varav sju har deltagit i samtalsintervjuer, sex har deltagit i en gruppintervju och tre svarat enbart på enkäten. Respondenterna hade en god uppfattning om vad studien avsåg att undersöka och samtliga respondenter uppfyller de satta kriterierna för målpopulationen vilket gör att även de primära datakällorna är tillförlitliga.

4. Resultat

4.1 Respondenter

4.1.1 Presentation av de skolor som ingår i undersökningen

Skola A är en kommunal 7-9 skola. Den ligger i en medelstor stad i Mellansverige. På skolan går omkring 270 elever fördelade på nio klasser. Den socioekonomiska bakgrunden är blandad. Eleverna kommer dock främst från familjer som är medelinkomsttagare. I kommunen finns en central enhet med extra resurser som samverkar med olika förvaltningar och myndigheter. Dit kan kommunens skolor vända sig för stöd. Skola A har vid kommunens årliga interna mätningar legat på topp vad avser elevers trivsel i skolan. Det är för närvarande kö till skolan. Kommunen är omtalad i media och på Skolverket för sitt förebyggande arbete.

Skola B är en kommunal F-9 skola som ligger i ett mindre samhälle i Mellansverige. På skolan går cirka 300 elever varav 180 elever i skolår 6-9. Den socioekonomiska bakgrunden är relativt homogen. Eleverna kommer främst från familjer som är höginkomsttagare. I kommunen finns en central enhet med extra resurser som samverkar med olika förvaltningar och myndigheter. Dit kan kommunens skolor vända sig för stöd. Skolan är omtalad i media, lärarled och Skolverket för sitt sätt att arbeta.

Skola C är en kommunal 7-9 skola belägen i en förort till en storstad i Sverige. På skolan, som har olika utbildningsprofiler, går cirka 350 elever. Skolan är omtalad för sitt relationsskapande arbete. Den socioekonomiska bakgrunden är relativt homogen. Eleverna kommer främst från familjer som är låginkomsttagare. Skolan är omtalad i media och på Skolverket för sitt goda relationsskapande arbete.

Skola D är en kommunal 7-9 skola belägen i en förort till en storstad i Sverige. På skolan går cirka 280 elever. Inom skolan finns en mindre enhet till vilken sociala kontoret och fritidsförvaltning är kopplad. Den socioekonomiska bakgrunden är relativt homogen. Eleverna kommer främst från familjer som är låginkomsttagare.

Skola E är en kommunal 4-9 skola belägen i en förort till en storstad i Sverige. På skolan går cirka 300 elever. Den socioekonomiska bakgrunden bland eleverna är blandad. Eleverna kommer från familjer som är medel- och låginkomsttagare.

4.1.2 Presentation av respondenter som ingår i undersökningen

Anna är utbildad gymnasielärare och arbetar idag i grundskolan som språklärare. Hon arbetar på skola A där hon delar ett klassföreståndarskap med en kollega (Anton) där de två tillsammans ansvarar för en klass i årskurs åtta. Anna har haft denna klass sedan eleverna började på skolan i årskurs sju och hon undervisar klassen i fem ämnen. Anna har arbetat som lärare i ett år och har tidigare varit verksam inom kriminalvården.

Anton är utbildad grundskolelärare. Han har 15 års erfarenhet av arbete med ungdomar. Han arbetar på skola A där han delar klassföreståndarskap tillsammans med en kollega (Anna). Anton har varit mentor för klassen sedan de började på skolan i årskurs sju och han undervisar klassen i sex ämnen.

Lärlarlaget är den samlade benämningen på fyra av de lärare, utöver Anna och Anton, som deltog i gruppintervjun i skola A. De är alla ämneslärare och undervisar elever i skolår 7-9.

Anders har arbetat med barn och ungdomar i 29 år. Han är i grunden utbildad lärare men arbetar i dag med förebyggande verksamhet på en fristående enhet i den kommun skola A finns. Han ingår där i en central samverkansorganisation med resurser från socialtjänst,

polismyndighet, barn- och ungdomsförvaltning samt kultur- och fritidsförvaltning. Dit kan skolor, unga och föräldrar kan vända sig för stöd i form av utbildning, information och konsultation. Anders arbetar heltid med den förebyggande stödverksamheten i hela kommunen och bland annat utbildar han skolpersonal. Anders har även tagit fram ett speciellt arbetsmaterial och som alla skolor i kommunen har tillgång till och kan arbeta med. Han är en väl anlitad föreläsare som reser runt och föreläser bl.a. för elever, skolpersonal och föräldrar. Han håller även i kommunens obligatoriska utbildningar för skolledare, förskolechefer och elevvårdspersonal.

Adam har en bakgrund som lärare och skolledare. Idag är han verksam som skolinspektör på barn- och ungdomsförvaltningen i den kommun skola A finns. Han har arbetat med barn och unga i 18 år. Adam ansvarar bland annat för kvalitetsuppföljningen på samtliga skolor i kommunen. Han sammanställer och analyserar det undersökningsmaterial som samlas in på de olika skolorna.

Bill är utbildad gymnasielärare och har arbetat med barn och ungdomar sedan 35 år tillbaka. Han arbetar på skola B. Han började sin yrkesbana som fritidsledare på 80-talet och utbildade sig några år senare till lärare. Han är engagerad i Stiftelsen Friends och drivande på det förebyggande området att motverka kränkningar och mobbning på skolan där han arbetar. Bill har ett delat klassföreståndarskap i en klass i årskurs åtta. Han är mentor för åtta elever i sin klass.

Cecilia är utbildad socionom och arbetar som kurator på skola C som ligger i en förort till en storstad i Sverige. Hon har 24 års erfarenhet av arbete med ungdomar.

Carina är utbildad socionom och arbetar som kurator på skola C som ligger i en förort till en storstad i Sverige. Hon har 10 års erfarenhet av arbete med ungdomar.

David är adjunkt och lärare i SO och har undervisat elever i skolår 6-9 sedan 24 år tillbaka. Han arbetar på skola D som ligger i en förort till en storstad i Sverige.

Diana arbetar som lärare sedan 5 år tillbaka. Hon är mentor i en förberedelseklass. Hon arbetar på skola D som ligger i en förort till en storstad i Sverige.

Erika är adjunkt i svenska och SO och har undervisat elever i skolår 7- 9 sedan 38 år tillbaka. Hon arbetar på skola E som ligger i en förort till en storstad i Sverige.

4.2 Frågeställning 1 Vilket samband finns mellan skolmiljön och förekomsten av mobbning i skolan?

4.2.1 Förekomst av mobbning – när, var, hur?

Samtliga respondenter ser arbetet att motverka mobbning som ett uppdrag vilket ingår i yrkesrollen. *Vi har ju alla samma uppdrag. Sen hur man når målet är en annan sak*, (lärare i arbetslaget på skola A). Anders och Adam trycker på vikten av att all personal ser sig som ledare. Den svagaste länken är den som alltid märks och den lägsta nivån måste upp. Alla vuxna måste vara medvetna om sitt uppdrag i skolan och alla vuxna måste vara vuxna. Om alla utgick från uppdraget skulle det bli bra. Anders menar att det skulle göra skillnad med fler vuxna i skolan och de behöver inte vara lärare. Lärarlaget på skola A anser att alla lärare i laget arbetar på olika sätt men att de delar den gemensamma värdegrunden och utgår från uppdraget som finns preciserat i skolans styrdokument. Samtliga respondenter bekräftar att

mobbing påverkar elevernas skolarbete, inte bara de som är utsatta eller de som plågar. Erika poängterar att man aldrig kan få en trygg och stimulerande skolmiljö om det samtidigt pågår mobbing och enskilda individer lider. Hon ser ett problem på den egna skolan där trygghetsarbetet gått upp och ned. *De sista fyra, fem åren har vi inte haft en närvarande kurator* och även skolledningen har uppfattats som icke-närvarande. Det skapar otrygghet, samtidigt har mobbningsfall legat på lärarkollektivet att nysta upp. För skola C har det trygghetskapade arbetet varit ett centralt tema under flera år vilket de också blivit kända för, även utanför den egna kommunen. Anna, Anders, David och Erika var överens om att idrottens omklädningsrum var en otrygg plats i skolan dels för att där saknas lärartillsyn, men även att vara naken inför andra kan upplevas som jobbigt. Trånga utrymmen vid skåp eller i hörn där uppsikten är skymd, liksom ställen där många vuxna inte rör sig var kritiska platser Bill och David tog upp. I skola B har man bl. a. ändrat om bland skåpen för att skapa bättre översikt. I situationer då trängsel uppstår är tillfällena då en del elever på ett eller annat sätt kränker varandra. I skola C liksom skola D angavs trapphusen vara en otrygg plats med trånga passager. I skola C har man haft kameror uppsatta sedan tre år tillbaka. Det har minskat bl.a. skadegörelsen och personalen upplever att det troligtvis har en dämpande inverkan, trots att det fortfarande händer saker i skolan. Skolpersonalen på skola C uppger att eleverna själva tycker att klimatet i korridorerna vara ganska tufft och att det är jobbigt att lärare reagerar olika. Vissa lärare markerar direkt om någon faller kränkande kommentarer medan andra ”seglar förbi” och inte låtsas höra. Cecilia menar att det är viktigt att alla vuxna är enade och reagerar på samma sätt, samtidigt som hon påpekar att det kan vara svårt eftersom vi är olika som individer.

Otrygga platser finns på alla skolor. På skola A, B och C uppger man att de har trygga skolmiljöer. På dessa skolor arbetar man aktivt med att öka tryggheten bl. a. genom schemaläggning, ommöblering i den sociomateriella miljön, många vuxna på plats samt uppsatta kameror i skolmiljön för att minska otryggheten. På skola D uppger David att de har en trygg skolmiljö, men att det finns barn som far illa. Diana anser inte skola D har en trygg skolmiljö. Erika upplever inte heller att skola E har en trygg miljö.

4.2.2 Könsskillnader i mobbingens uttryck och former

Anna, Bill, Cecilia och Carina kunde se tydliga skillnader mellan flickor och pojkars sätt att kränka varandra. De ansåg pojkarna var mer utåtagerande och ägnade sig mer åt fysiskt våld och direkt konfrontation. Carina berättar att pojkarna på hennes skola förväntas slåss då det kopplas till manlighet och de måste slå tillbaka för att visa att de inte är mesar, det gäller att leva upp till ett rykte. Flickor å sin sida ägnade sig i större utsträckning sig åt indirekt konfrontation såsom psykiska kränkningar. Flickor använder sig av kanaler som sms och Internet och orsaken anges att vid konflikter ogillar de samtal öga mot öga. Carina uppger att sms-mobbingen har ökat. Både Carina och Cecilia upplevde att en konflikt kunde starta via någon chat under helgen och sedan eskalera till något stort som fortsatte på skolan. När flickorna blir osams skickar de sms till varandra eller chattar. Carina tror också att det är kompisar som lägger sig i, vilket förvärrar konflikten för de inblandade. Lärarlaget på skola A berättar att de kartlägger maktstrukturerna regelbundet. I laget diskuterar de tillsammans gruppdynamik i olika klasser liksom grupperingar. De kallar ledarna för kungar och drottningar och i början av terminen försöker de kartlägga det informella ledarskapet och vem som styr över klassrummet och vem som styr över korridorerna. Det är viktigt för laget för att kunna arbeta på rätt sätt med eleverna. På skola D och E upplevdes inte mobbingen skilja sig åt mellan könen. Det var främst kränkningar genom verbala tillmälen som förekom på skola D. Erika på skola E menar att flickor är mer utsatta av invandrapojkar som kränker dem med glåpord som *hora* m.m. Anders och Adam som står utanför skolans operativa verksamhet

pekar på att indirekt mobbning blir vanligare med stigande ålder. Anders säger också att det är skolans ansvar att även ta tag i saker som sker på fritiden eftersom det påverkar miljön i skolan. Det är något som personalen på skola A och C gör. När Anders och Adam ska ge en samlad bild av en skola där arbetet med att förebygga mobbning inte fungerar beskriver de en verksamhet där individer drar åt olika håll. Att komma tillrätta med kränkningar är ingen lätt uppgift och det största problemet ser de som att det inte finns en gemensam värdegrund implementerad hos all skolpersonal. De poängterar båda två att ansvaret att motverka mobbning ligger hos de vuxna som samtliga har i uppgift att arbeta utifrån de styrdokument som finns.

På skola A, B och C ser man skillnader mellan flickors och pojkars sätt att kränka varandra där flickor använder sig mer av indirekt mobbning och pojkarna av mer direkt mobbning. I skola D och E var den direkta mobbningen mer förekommande där man kränkte varandra verbalt. På skola A arbetar man aktivt med att kartlägga maktstrukturer i elevgrupperna för att på så vis kunna möta upp mot de behov som finns i arbetet att stävja kränkande beteende. På såväl skola A och C tar man tag i situationer som uppkommer även utanför skolan då de anser att det påverkar skolans arbete.

4.2.3 Möjlighet att påverka av miljön, hur kan miljön bli bättre?

Adam som är skolinspektör, men med ett förflutet både som lärare och skolledare, pekar på att arbetsmiljön oftast är sämre för barn än för vuxna, vilket sänder fel signaler. Han tar som exempel skåpens placeringar i kapprummen, möbler i klassrum, korridorer etc. Adam säger också att barn har rätt att bli bekräftade och sedda. De har samma värde som alla andra i samhället, vilket måste framgå. Adam anser att frågan om kränkningar måste lyftas och bli viktigare än vad det är idag. Pengar får inte styra utbildning etc. Vuxna som kränker ser han också som ett problem. Cecilia, Erika och Anders efterlyser en gemensam värdegrund hos alla vuxna på skolorna. Cecilia uttrycker det som att det hade varit bra om alla vuxna samarbetade i större utsträckning än vad som sker i dag, att alla på skolan hade en gemensam linje och inte var så inriktade på den egna uppgiften, det skulle kunna förändra miljön. Både Cecilia och Carina upplever att de kan påverka miljön vad avser extra stöd till olika elever, liksom möjlighet att påverka inredning i skolans allmänna utrymmen. Båda upplever att skolledningen lyssnar på dem. Bill upplever också att det finns möjligheter att påverka skolans miljö. Det gäller bara att engagera sig. David och Diana arbetar på samma skola där David upplever sig kunna påverka miljön genom ledningsgruppen eller facket. Diana å sin sida upplever att hon inte kan påverka miljön. Enligt henne är det budgetarbetet som styr hur det ser ut på skolan. Diana upplever det vara för få lärare med för många elever med behov av särskilt stöd. Erika å sin sida upplever att hon tack vare sin långa erfarenhet och relation till eleverna kan påverka kulturmiljön. För henne handlar det inte om pengar utan förhållningssätt. Erika poängterar vikten av att de unga upplever att de vuxna lyssnar på dem och att det förs en seriös dialog med dem när problem dyker upp. Samtliga respondenter uppgav att det ansåg att eleverna hade möjligheter att påverka miljön. Det sker genom elevrådet. Diana uppgav även klassråd och mentor som vägar för påverkan. Anders, verksam i samverkansgruppen, tryckte på att elevernas delaktighet måste öka i skolan. Kamratstödjarverksamheten skall ingå i det dagliga arbetet. Det är viktigt att låta eleverna ta ansvar i skolmiljön på olika sätt. En fin skolmiljö bevaras. En dålig skolmiljö förfaller stort. Bill uppgav även att påverkan kunde ske genom föräldrars försorg. Både Anna och Anton, Arbetslaget och Bill poängterar skolans arkitektur som en viktig faktor vilken ger en positiv inverkan på skolklimatet. Skola A är i ett plan och utformningen av skolan skapar luftiga mötesplatser. Lärarna är där uppdelade i arbetslag och deras arbetsrum ligger centralt placerade i byggnaden, med närhet till elevernas klassrum och uppehållsrum. Anton uppger

att arbetssättet i arbetslag och ämnesvis, att man som lärare undervisar i flera ämnen i sin egen klass, liksom att alla klasser har hemklassrum, att det på skolan inte finns trånga korridorer där elever uppehåller sig utan öppna samlingsytor vilket ger hyfsad översyn, allt det sammantaget skapar en trygg skolmiljö. Anna, Anton, Lärarlaget menar att skolmiljön präglas av något som är svårt att förklara och menar att ”det sitter i väggarna”. Bill menar även han att ett visst beteende *det går som i arv det där*. Som exempel tar han elever i årskurs nio som gör negativa saker i nian som aldrig skulle drömma om att göra så när de gick i åttan. *De säger att förra årets år 9 gjorde så med dem, och de vill göra desamma och det är inte bra.*

Personalen på skola A, B, C, E och David på skola D upplevde att de kunde påverka skolmiljön med avseende på sociokulturell miljö, arbetsmiljö och kulturmiljö. Erika på skola E upplevde sig kunna påverka kulturmiljön tack vare sin egen långa erfarenhet i yrket. Diana på skola D upplevde att hon inte kunde påverka skolmiljön överhuvudtaget utan att det var ekonomi som styrde verksamheten. Anders pekade på att elevernas delaktighet måste öka i skolan. Det är viktigt att de får ta ansvar för skolmiljön också.

4.3 Frågeställning 2 Vilka relationsformer skapar trygghet i skolmiljön?

Samtliga respondenter bekräftar att relationer är viktiga för att skapa trygghet. Anna, Anton, Bill och Erika menar att relationerna skapar förutsättningar för förändring och Anna pekar även på att det är svårt för eleverna att göra dumma saker om de har en relation till läraren. Anton poängterar att relationen är utgångspunkten för hans långsiktiga arbete; *lyckas man i mötet med eleverna, då lyckas eleverna bättre i skolan och jag lyckas bättre som lärare*. Genom relationen skapas också gränssättning. Anton menar att han genom relationen förmedlar en roll till eleven som denne tar på sig och på så vis uppfyller de förväntningar Anton har på eleven. Erika på skola E menar att hon själv mår bra av att ha bra relationer med sina elever; *allt blir mycket roligare om man möts med vänlighet och intresse*. I lärarlaget på skola A har alla; *samma målsättning att skapa en bra relation till eleverna fast vi gör det nog på olika sätt. Framförallt så har nog en del lättare att skapa relationen ganska snabbt, medan andra kollar in lite mer. Vi funkade ju lite olika*. På skola A uppger lärarna att kulturen finns inbyggd i väggarna precis som på alla andra ställen, *eleverna förväntar sig någonting*, och lärarna har också förväntningar vilka förmedlas till eleverna. Anton Anna, liksom en av lärarna i lärarlaget på skola A, tror att föräldrar inte har tid att prata med sina barn idag och alla vuxna spelar roll på skolan. Alla relationer är lika bra i det avseende då de ger bekräftelse. En del elever är saknar vuxenkontakt, de är ensamma hemma efter skolan, båda föräldrarna jobbar och de har ingen att prata med. Samtliga respondenter i undersökningen uppger att det finns många goda möjligheter att bygga relationer i skolan. Mötesplatser kan vara klassrummen eller vid inbokade samtal, men även informella möten är viktiga, t. ex. småprat i korridoren, i matsalen, på idrottsdagar etc. Anders understryker att mentorssamtalen är viktiga då de skapar förtroende för vuxna.

Alla respondenter ser relationer som en förutsättning för arbetet. Samtliga uppger sig ha goda relationer till sina elever. I skola A, B och E är samarbetet med föräldrarna viktigt. I skola C och D fungerar inte föräldrasamarbetet på ett bra sätt.

4.3.1 Samband mellan vuxenkontakt och förekomst av mobbning

Samtliga respondenter såg ett samband mellan graden av vuxenkontakt och förekomst av mobbning. Erika menar att öppenhet och kontakt mellan vuxna och unga skapar klimatet på skolan. En gemensam hållning inom vuxenkollektivet är också viktigt, vilket såväl Anders och Adam liksom Erika, Cecilia och Carina poängterade. Bill och Anna menade att om flera vuxna rörde sig bland eleverna skulle mobbningen minska. På skola A fanns inte längre något

rastvaktsschema då det fanns behov av flera vuxna som rörde sig på rasterna. Istället hade lärarna på skola A gjort gemensam sak och börjat ta med sig kaffekoppen ut på sina raster och det händer även att lärare sitter i korridoren och arbetar på sina laptops. Lärarna upplevde att det givit positiv effekt på miljön. Bill menade att rastvaktsschemat inte fungerade tillfredsställande på hans skola, åtminstone inte bland ämneslärarna. Hos de lägre åldrarna fungerade det bra då han menade att dessa var bättre organiserade. På skola D har man ett samarbetsavtal med en utomstående organisation som är trygghetsvärdar och det uppgavs fungera bra.

Anna, Anton och Bill har egna mentorselever som de träffar flera gånger i veckan. Anna och Anton undervisar i fem respektive sex ämnen i den egna klassen, vilket gör att de träffar sina elever varje dag. Både skola A och B har avsatt flera minuter i veckan till lärarna och deras mentorselever. Anton har 50 minuter EQ (emotionell intelligens) i veckan plus ett måndagsmöte på måndag morgon. Utöver det har Anton som mål att samtala med eleverna en liten stund efter varje lektion. Han bygger upp förtroende i samband med relationen och det skapar trygghet i gruppen. Anton poängterar vikten av att ha förväntningar på elever och förmedla det på ett tydligt sätt genom att hänvisa till handling och konsekvens. Samtidigt är det viktigt att skapa ett tillåtande klimat för eleverna utan att prata om det varje gång, som en slags tyst överenskommelse. Bill har 10 minuters måndagsmöte, 50 minuters "Fritt arbete" på tisdagar samt 30 minuters mentorstid på onsdagar, tid då han träffar enbart sina nio mentorselever. Bill ser skillnad mot tidigare då schemalagd tid för mentorssamtal, liksom längre utvecklingssamtal inte fanns. Erika pekar också på att de enskilda samtalen är viktiga, allra helst om man ser att någon elev har problem med sina kamratrelationer.

Skola A och B har utöver undervisningstid även inlagt i schemat mycket tid där mentorerna träffar sina mentorselever. I skola A har mentorerna 50 minuter EQ varje vecka med sina elever, plus ett möte måndag morgon. I skola B har de under veckan uppdelat i tre pass då mentorn träffar sina mentorselever, vilket omfattar totalt 90 minuter. Samtliga respondenter såg mentorskapet som betydelsefullt liksom att antalet vuxna i verksamheten påverkade förekomsten av mobbning.

4.3.2 Hur ser samarbetet ut mellan personalen på skolan?

På skola A delar personalen ett gemensamt förhållningssätt där alla elever på skolan också är *allas elever* och därmed ansvar, oavsett om lärarna undervisar eleverna i något ämne eller ej. Erika liksom lärarlaget på skola A pekar på ett öppet och positivt samarbete lärare emellan är viktigt. Man ska kunna berätta om man har problem med en elev eller en grupp. Lärare ska kunna stödja varandra. Anna och arbetslaget uppger att tryggheten ligger mycket i det goda samarbetet inom arbetslaget, men även skolledning och elevhälsoteam som sluter upp kring verksamheten på ett sådant sätt att lärarna aldrig känner sig ensamma med tunga frågor. Informationsflödet fungerar väl på skola A. De informella samtalen och spontana mötena i lärarlagets arbetsrum vidarebefordrar information på ett snabbt och effektivt sätt, vilket gör att alla lärare i laget får koll på vad som sker i korridorer och klassrum utan att de själva varit där. Både lärare och elever vet att lärarna har koll på läget. På skola D upplevde lärarna att de hade ett gott stöd i kollegiet men att de var utlämnade till sig själva när problem uppstod. Från ledningshåll fanns inget stöd att hämta. Diana uppgav att det var någon lärare som kunde smita undan från ansvar men de flesta, uppfattade hon, hade samma mål. På skola C menar kuratorerna att samarbetet mellan personalen fungerar bra men att lärarna på skolan skulle kunna stötta varandra bättre. De splittringar som finns i kollegiet utnyttjas av eleverna, vilket inte är bra. Erika menar att hon upplevde ett gott stöd från kollegor och det var ett öppet klimat dem emellan.

Samarbetet mellan personalen fungerade i de flesta fall bra. I skola C skulle stödet till kollegor kunna förbättras. I skola D och E var det främst samarbetet mellan kollegor som var bra, inte samarbetet med ledning och stödfunktioner.

4.3.3 Förmedlandet av värdegrunden

Samtliga respondenter uppgav att förmedlandet av värdegrunden skedde kontinuerligt i verksamheten. Anna och Erika är språklärare båda två och de ser inga svårigheter med att få in värderingssamtal i undervisningen. Anna tar ut artiklar på det språk hon undervisar i och har diskussioner kring ämnet. Erika som undervisar i svenska och SO låter eleverna dramatisera händelser och även diskutera *aktuella händelser både i det lilla och ute i stora världen. Demokrati fostrar och kunskap om rasism, nazism har en fundamental betydelse för våra elever*. Erika formar gruppen genom att poängtera att olikheter är något positivt och att alla är individer som kan bidra på sitt sätt kan skapa en spännande och stimulerande grupp. För Anna kommer värderingsfrågor upp även under mentorssamtalen och Anna upplever själv att hon är trygg i sitt arbete att diskutera dessa frågor. Diana berättade att de varje dag har samlingar där man samtalar om värdegrunden.

Samtliga skolor uppgav att de arbetade med värdegrunden i den dagliga verksamheten.

4.4 Frågeställning 3: Vilket samband finns mellan skolans organisation och ledarskap och förekomsten av mobbning i skolan?

4.4.1 Samband mellan organisation och förekomst av mobbning

Anders är tämligen övertygad om att det finns ett samband mellan ledarskap, organisation och förekomst av mobbning. Ledarskapet handlar inte enbart om ledarskapet i skolans verksamhet utan att ledarskapet är vertikalt integrerat från toppen ned genom organisationen till den operativa verksamheten. Politikernas beslut påverkar skolans verksamhet och det som beslutas i kommunfullmäktige får också konsekvenser i skolan. Anders och Adam ser inget samband mellan stora klasser, stora skolor och förekomst av mobbning. Det är hur personalen används och hur personalen jobbar som inverkar och rutiner och gemensamt förhållningssätt spelar in. Dialogen mellan de vuxna måste vara öppen och med en tydlighet från båda parter, vilka förväntningar som finns på varandra. Majoriteten av lärarlaget på skola A upplever att de är framgångsrika på grund av den goda kommunikationen mellan personalen på skolan. De liknar den vid djungeltelegrafen, alla lärare blir informerade om saker som händer relativt omgående. Det behöver då inte nödvändigtvis vara negativa händelser utan även positiva. Det ger möjligheter för lärarna att bekräfta eleverna med kort varsel, precis när händelsen är "färsk". En lärare i arbetslaget ansåg dock att det inte skiljde nämnvärt från andra skolor hon arbetat på, varvid laget hävdade att arkitekturen spelar in, liksom att hemklassrummen har betydelse. Hela lärarlaget anslöt sig till teorin att det sitter i väggarna. Det uttryckets på följande sätt: *det sitter en del i väggarna också. Det har blivit någonting eleverna för vidare till varandra att de känner sig trygga på den skolan och då har det satt sig liksom och det är en stämpel som skolan har. Jag tror att de är ganska bra på att föra vidare, förmedla den till varandra också.* Erika ser ett klart samband mellan skolledning och tryggheten på skolan. Det är viktigt att skolledaren är närvarande och kontaktbar. Likaså ska eleverna känna tillit och förtroende för ledningen. I skola D och E upplevs skolledarskapet vara otydligt. Lärarlaget i skola A upplever skolledningen som mycket betydelsefull. Deras skolledare är inte bara empatisk utan han är engagerad i verksamheten och rör sig ute i skolmiljön, i såväl korridorer som i lektionssalar. Han har en god relation både till elever och till personal och lärarna själva känner att han förtroende för dem och deras arbete. *Han finns överallt eleverna är aldrig förvånade över att han är någonstans.* Han är sällan på sitt rum, men han är å andra sidan aldrig långt borta och han har så gott som alltid mobilen påslagen. Lärarna uppger att skolledningen är en trygghetsfaktor och de uppfattar det som att eleverna upplever det samma. Skolledaren i skola B är en viktig tillgång i verksamheten. Han är engagerad och lyhörd och befinner sig ute i verksamheten bland elever och skolpersonal. Han har elevgrupper när vikarier saknas och händer något tar han tag i situationen direkt. Fortbildning är viktigt, vilket han signalerar genom att vara frikostig med tid till detta och ger samtidigt ett gott stöd och uppmuntran. I skola C genomsyrar skolledningen verksamheten på ett positivt sätt.

Anders menar att rektor har ett stort symbolvärde i verksamheten och att det är viktigt att rektor engagerar sig i det demokratiska arbetet eleverna sysslar med på skolan. Att rektor deltar och sitter med i matråd, elevråd, miljöråd etc. sänder rätt signaler till eleverna - att de är viktiga som individer och de är viktiga som grupp. Vad som prioriteras i skolan sänder också signaler som elever och omgivning snappar upp. Både Anders och Adam, som båda står utanför den operativa skolverksamheten, trycker på att läraren och rektor är av stor betydelse för skolans miljö. Schemaläggning är en annan del som påverkar hur verksamheten fungerar, vilket förutom Anders och Adam även Anton, Lärarlaget och Erika påtalar. Erika menade att det måste finnas möjlighet för lärarna att hämta andan mellan lektionerna och samtidigt att eleverna hade vettiga arbetsdagar med varierat innehåll. Anders diskuterar i anslutning till det också logistiken i matsalen, liksom när verksamheten avslutas. Ska alla 400 elever ta buss

samtidigt? Vad händer då? Anton som ansvarar för schemaläggning poängterar att det går att styra mycket i verksamheten med hjälp av schemat, vilket bör utnyttjas. Att det finns tillräckligt med tid för olika klasser att byta om och duscha i idrottens omklädningsrum före nästa grupp anländer var sådant som beaktades i syfte att minimera möjligheterna för kränkningar och jobbiga situationer för eleverna.

I skola A, B och C är skolledningen betydelsefull för verksamheten. I skola D och E uppfattas skolledningen som otydlig. Schemaläggning används som verktyg i skola A för att minimera och förebygga risker för kränkningar och mobbning.

4.4.2 Ansvarsfördelning i organisationen

Erika liksom David upplever att ansvaret för att skapa en trygg arbetsmiljö till största del tycks vila på lärarkollektivet. Såväl Erika som David och Diana uppger att skolledningen är svår att nå och inte närvarande i verksamheten på deras arbetsplatser. Om problem uppstår, ligger det på dem själva att lösa dessa. Diana ser inte heller att elevhälsoteamet är ett stöd, då deras utredningar tar alldeles för lång tid. David menar att ledningen på skola D är passiv och enbart agerar när något större inträffat. Erika berättar att på skola E finns handlingsplaner i pärmar men det är lite svävande vem som har det verkställande ansvaret. På skola B menar Bill att alla har samma ansvar på skolan, men att inte alla tar detta ansvar på allvar. På skola C uppger kuratorerna att det finns ett behov av fler vuxna i verksamheten och att ansvarsfördelningen behöver förtydligas. Anton menar att alla på skola A känner till ansvarsfördelning och är införstådda med vilket ansvar de har. Arbetsplanen är ett levande dokument i verksamheten och under veckan intervjun genomfördes höll personalen på med att revidera planen. I skola A används även det material om värdegrundsarbete som framtagits av den centrala samverkansgruppen i kommunen, där Anders är nyckelfigur. Både Anders och Adam som står utanför den operativa verksamheten poängterar som viktigt att; *Skolan måste framstå som en auktoritet och inte be om ursäkt*. Det ska finnas rutiner för föräldramöten och utvecklingssamtal och vid föräldrakontakt som hemringning måste det ske på ett professionellt sätt. Det är viktigt att personalen stöttar upp varandra i detta och att alla verkligen ringer hem när behov finns. Barnet måste vara i centrum och vid samtalet med föräldern kan denne engageras genom att man är tydlig med målet: ”vad kan vi vuxna göra för att X ska få ett bra liv?” Hur samarbetar vi för att hjälpa X på rätt sätt?

I skola A är uppges personalen vara väl införstådd vad gäller aktuell ansvarsfördelning. På skola B och C är ansvarsfördelningen inte lika tydligt. Typiskt för skola D och E var dåligt stöd från ledningen. Personalen upplevde själva ett tungt ansvar och de lämnades ensamma med att lösa de problem som uppstod. Skolledningen var endast synlig då allvarliga problem uppstod och inte heller elevvårdsteamet upplevdes som ett stöd i skola D. Deras utredningar tog lång tid och därför kände läraren inte att hon kunde vända sig dit för att få stöd och hjälp.

4.4.2 Personalens inverkan på förekomsten av mobbning

Samtliga respondenter uppger att det gör skillnad om man är fler vuxna i verksamheten och de ser ett samband mellan antalet vuxna och förekomsten av mobbning. Det behöver inte nödvändigtvis vara lärare, utan bara vuxna som tar sig tid och lyssnar och fungerar som bollplank. En av lärarna i lärarlaget menade att det stora familjestödet som funnits tidigare, historiskt sett, saknas idag. Många vuxna har inte tid att ägna åt sina barn och det är inte alltid att slakten finns tillgänglig i närheten. Erika uppger att av besparingsskäl har personaltätheten minskat de senaste åren vilket ger avtryck i verksamheten. Kommunaliseringen av skolan ser hon som ett problem i sig eftersom hon anser det gjort skolan ojämlik. Omsättning på personal på den egna skolan är trots det låg, de flesta stannar tills pension. På skola C är det

viss omsättning på personalen på grund av graviditet och föräldraledigheter. Carina menar att det tar tid att bygga relationer och då personalen byts ut skapas oro i klasserna. På skola A är det sällan personal slutar frivilligt men på grund av omorganiseringar och nedskärningar har det skett en del förändringar i personalgruppen på sistone. Diana efterlyste fler vuxna i verksamheten, då det skapar trygghet.

Antalet vuxna i verksamheten och förekomsten av mobbning har ett visst samband enligt samtliga respondenter. Omsättning av personal var relativt låg på alla skolor utom på skola D. Där slutar personal ibland mitt i terminen.

5. Analys och slutsatser

Enligt Granströms teorier är det flera faktorer som samverkar vid förekomst av mobbning. Han menar att det därför är angeläget att inte utesluta möjligheter genom att ensidigt hålla sig till en enda förklaringsmodell. I resultatet framkommer att lärarna på skolan A arbetar på olika sätt, men att de utgår från samma värdegrund. Orsaken uppger lärarlaget bero på att de alla är olika som individer och närmar sig eleverna på olika sätt. Cecilia i skola C påpekade också att det var av vikt att det fanns många vuxna, men med olika kompetenser i skolan, som kompletterar varandra. Detta visar att de på skola A och C utnyttjar varandras olikheter för att nå målen och att de inte nödvändigtvis är en modell som är den rätta.

Skolkulturer kan variera utifrån normer som hyllas, traditioner som lever, vilket klimat som råder på skolan, hur de sociala relationerna fungerar, hur skolan anpassar sig till omgivningen och hur den gör för att interagera sina aktörer (Andersson 2007, s. 19). Vid en första anblick skiljer sig inte respondenternas sätt att arbeta mycket på de fem skolorna. Samtliga anser relationer vara viktiga och samtliga arbetar kontinuerligt med värdegrunden. När man studerar skolorna lite närmare framträder dock olikheter mellan de skolor som lyckas väl i arbetet att förebygga och motverka mobbning och de skolor som lyckas mindre väl. Den franske sociologen Pierre Bourdieu går djupare än så vad avser normer vilka presenteras i antologin *Skolkulturer* och kopplar habitus till den omedvetna socialisation som äger rum i den miljö individen vistas i (Broady 1990, s. 230). Han knyter an sitt begrepp skolhabitus till de kultiverade system och dispositioner som präglar skolans verksamhet och som skolan i sin tur överför till eleverna genom socialisation (Bourdieu 1971, s. 184). Normer är visserligen outtalade regler men de kan oftast också kläs i ord, vilket är svårare med habitusbegreppet. Pierre Bourdieu definierar habitus som system vilka avgör hur människor handlar, tänker och orienterar sig i den sociala världen. Dessa grundas i sociala erfarenheter och kollektiva minnen vilka ristats in i människornas kroppar och sinnen och de är oftast omedvetna. Vid två av skolorna framkom att det fanns något mer, något outtalat i verksamheten som influerade det dagliga arbetet. Respondenterna hade svårt att sätta fingret på vad det var, men de uttryckte det som att ”det sitter i väggarna” i skola A och ”det går i arv” i skola B. Att det sitter i väggarna är uttryck som såväl Kirkeby som Bennich-Björkman använder sig av (Kirkeby 2008, s. 42; Bennich-Björkman 2007, s. 103). Bennich-Björkman ser det som ”ett givet förhållningssätt som är svårubbat men som skiljer sig mellan skolor och som sätter gränser för vad som är tillåtet och inte”, vilket stämmer väl överens med det Bill talar om när han säger att niornas beteende går i arv. På skola A ser man att eleverna reproducerar ett visst beteende *det sitter en del i väggarna också. Det har blivit någonting eleverna för vidare till varandra att de känner sig trygga på den skolan och då har det satt sig liksom och det är en stämpel som skolan har. Jag tror att de är ganska bra på att föra vidare, förmedla den till varandra också.*

Bilden av skolor där mönstren går igen framträder, inte bara hos lärare och elever, utan även hos ledning vilka samtidigt speglar samhällets uppfattning om den aktuella skolans verksamhet. Det är något som Guggenbühl (1998, s. 117ff) tar upp i sin teori, där skolan ses som bärare av kulturer och den omgivande stadsdelen eller orten färgar intrycket där verksamheten blir en spegel av de uppfattningar som finns. Guggenbühl menar, liksom Bourdieu, att det finns historiska värden laddade till verksamheten. I de skolor där respondenterna upplevde att det fanns värden i väggarna vilka förmedlades mellan eleverna som tyst kunskap, var de själva inte medvetna om den egna personens medverkan i att förmedla dessa värden. I skola B uppgav Bill att det fanns beteenden som plötsligt blev accepterade i skolår nio som de yngre eleverna aldrig skulle ta efter förrän de gick nionde året. Hans upplevelse var att de gick i arv vilket vi tolkade som att han menade att detta "arv" låg hos eleverna, enbart. Enligt Granströms förklaringsmodeller är det troligtvis flera faktorer som samverkar i mobbningsituationer, vilket ger att det kan finnas en koppling till det goda klimatet också. Det vill säga, att flera faktorer samverkar även när det inte förekommer mobbning. I skola A pekade lärarna på skolans arkitektur som en bidragande faktor till det goda skolklimatet. Tydligt är dock att de lärare som befinner sig i skola A är delaktiga i att reproducera de värden vilket gör att de bibehåller den goda skolmiljön. Faktorer som inverkar är dels deras relationsskapande arbete, dels ledarskapet, dels organisatoriska faktorer som schemaläggning och kopplingen till den centrala samverkansenheten i kommunen. Detta samarbete sänder troligtvis signaler till omgivningen hur de uppfattar skolans verksamhet. Detta överensstämmer även med skola B där det som gick i arv visserligen inte var ett positivt beteende, men även där är skolpersonalen en bidragande orsak till att beteendet reproduceras, då de själva ingår som en del i det sociala systemet på skolan. Deras mönster gör att det tillåter beteendet.

På skola A använde man sig av det material gällande värdegrundsarbete som den centrala enheten tagit fram. Lärarna uppgav också att skolans likabehandlingsplan användes som ett levande dokument i verksamheten. Vad som var specifikt på både skola A och skola B var att man hade långa pass schemalagd tid för relationsskapande arbete. Skolpersonalen uppgav att skolledningen i såväl skola A, B och C var av stor betydelse för den egna verksamheten. Skolledningen var delaktig i verksamheten på ett självklart sätt på både skola A och B och arbetade mycket med att skapa goda relationer till såväl elever som personal. Lärarna på skola A ansåg att det var stödet från skolledningen som skapade tydlighet i organisationen. Informationsflödet var också gott på skolan där de informella informationskanalerna fungerade väl och lärare fick snabb information om vad som skedde i verksamheten. Det i sin tur skapade en form av kontrollapparat som förmedlar trygghet inte bara till lärare utan även till elever som blir bekräftade genom lärarnas vetskap då de på ett eller annat sätt visar att "de vet".

Genom att schemalägga tid för mentorskap och EQ förmedlar ledningen på ett tydligt sätt vad som är viktigt i verksamheten. Det signalerar både till elever och lärare, att relationer är betydelsefulla liksom att eleverna är viktiga som personer. Relationernas betydelse i skolan är något som betonas i såväl skolans styrdokument som i teori och forskning. Svedberg, Fors med flera, liksom i de forskningssammanställningar om mobbning vilka presenteras i uppsatsen, understrykes värdet av goda relationer för att skapa ett gott klimat och även nå högre effektivitet i verksamheten. Samma teorier visar att brist på tydligt ledarskap och oklar ansvarsfördelning inverkar menligt på arbetet att motverka mobbning. Skola D och E ger tydliga tecken på ett bristfälligt ledarskap och samtliga respondenter påpekade att en närvarande och tillgänglig skolledare var mycket viktigt. Detta är något som får stöd i forskningen. Att skolan får de resurser de behöver för att kunna fullfölja uppdraget och ge

eleverna den trygghet de behöver handlar till stor del om politiska beslut och hur politiker ser på skolans verksamhet. Skolverket visade i sin studie från 2002 på samband mellan ledningens kunskap, kompetens och värdegrundsarbetets utfall i skolan (Skolverket 1, s. 30). Resurstilldelningen är en viktig fråga och kunskaper hos landets politiker är varierande. Ett viktigt verktyg i arbetet att motverka mobbning är schemaläggning. Det är något som utnyttjas i skola A. Erika pekade också på möjligheterna med schemaläggning för att påverka skolklimatet.

Samtliga skolor tycktes ha ett gott samarbete med kollegiet. De var rörande överens om att tydlig ansvarsfördelning för personalen skapar trygghet och förebygger uppkomst av mobbning. De såg det som viktigt att arbeta kollektivt med fasta rutiner för information, fasta konferenstider etc., liksom att förutsättningar finns för utbildning av personal. De såg det också viktigt att arbeta i arbetslag vilket kortade informationsvägarna, liksom att alla utgick från samma värdegrund och delade samma inställning till arbetet. I såväl skola D som skola E präglas verksamheten av ett otydligt och bristfälligt skolledarskap. I båda dessa skolor upplever lärarna att det huvudsakliga ansvaret vilar på dem. De har ett gott stöd i sina lärarkollegor, men saknar tydlig ledning. Diana i skola D upplevde att stödet från elevvårdsteamet fungerade mindre bra och att hon inte hade någon att fråga när det uppstod problem. I dessa skolor fungerar inte heller det gemensamma förebyggande arbetet. När ledningen brister finns ingen tydligt styrning vilket skapar oro hos alla som befinner sig i den sociala miljön. Arbetskyddsstyrelsen och i Skolverkets rapport från 2002 visar på att oro ofta kan utgöra en grogrund för kränkande beteende och mobbning. Rektor har samtidigt ett stort symbolvärde trots att skolledarens auktoritet minskat historiskt sett. Det ger vid handen att skolpersonalen troligtvis agerar på det sätt som förväntas av dem utifrån de omedvetna signaler som förmedlas i skolan utifrån den historia som finns i byggnaden och bland kollegor. De socialiseras in i miljön. Eleverna in sin tur känner av dessa signaler och också de agerar utifrån den roll som förmedlas av såväl personal som omgivning.

I såväl skola D som skola E gavs indikationer att skolmiljön upplevdes som otrygg. David uppgav att han ansåg skolmiljön vara trygg men sa samtidigt att barn for illa i den egna skolan. Speglat i forskning och teori kan det otydliga ledarskapet vara grunden till att mobbning och kränkningar som förekommer. Det tar sitt ursprung ur bland annat oro. Skolpersonalen upplever att det har ett tungt ansvar och det stöd de får är från sina lärarkollegor. De står ensamma i stort utan tydlig ledning när det uppstår problem vilket troligtvis förmedlas även till eleverna som agerar efter de mönster som finns tillgängliga i verksamheten.

I skola A delade Anna och Anton mentorskap i sin klass. De undervisade i totalt 11 ämnen i den egna klassen. Ur en gruppsykologisk synvinkel ökar det möjligheterna för Anna och Anton att anpassa undervisningen efter gruppen liksom de enskilda individernas behov. För Anton var relationer med eleverna och förtroende viktigast av allt. Anton menade att lyckas man i mötet med eleverna då lyckas eleverna bättre i skolan och han själv lyckas som lärare. Det innebär att han bygger upp förtroende igenom relationen och skapar på så vis trygghet i gruppen. Anton poängterar vikten av att ha förväntningar på elever och förmedla det på ett tydligt sätt och hänvisa till handling och konsekvens, men samtidigt skapa ett tillåtande klimat för eleverna utan att prata om det varje gång. Hans ledarskap är tydligt vilket inte ger utrymme för misstolkningar. Granströms gruppsykologiska förklaringsmodell visar att gruppdynamiska processer som utvecklas åt fel håll, samt otydlig ledning, kan leda till att ångest, irritation och aggression uppstår i gruppen. Denna risk minimeras då dagen präglas av kontinuitet i ledarskap liksom relationen och ledarens kunskap om de olika elevernas behov

och erfarenheter gör att uppgifterna anpassas till gruppen. Trygghet skapas också genom att eleverna vet vad som förväntas av dem genom relationen de har till Anton och Anna.

Vid kommunens kvalitetsmätningar har skola A hamnat på topp år efter år vad avser gott skolklimat. Att det är kö till skolan talar för att den är eftertraktad trots att den inte ligger i de centrala delarna i staden. Lärarna på skolan upplever också själva att det fungerar väl i verksamheten. En av lärarna i lärarlaget reagerade dock under intervjun då det kom upp tankar kring orsaker till att det fungerade så väl. Läraren hade tidigare varit på en annan skola där de arbetade på samma sätt som på skola A, men där skolklimatet var annorlunda. Det tyder på att det finns en koppling till Bourdieus habitusbegrepp, att det finns en viss förväntan på ett visst mönster när individen går in i en viss roll i en viss miljö. Rollen förverkligas och uppfylls genom individens beteende utifrån den bild individen har av sig själv. Anton förmedlar en viss bild till sina elever som de sedan bekräftar. På så vis utvecklar han sina elever i den riktning han avser. Genom den tydliga strukturen och styrningen av verksamheten i skola A, liksom de värden som är förknippade till verksamheten förändras individens självbild där den blir mer positiv eftersom ledarskapet förhindrar individen att misslyckas. Det finns ett stöd i strukturen i verksamheten och i organisationen som genomsyrar hela skolan. Det förmedlas även till eleven som på så vis känner trygghet, dels i gemenskapen men även i relationerna den har till lärare och skolledare.

Personalen på skola A, B, C, E och David på skola D upplevde att de kunde påverka skolmiljön med avseende på sociokulturell miljö, arbetsmiljö och kulturmiljö. Erika på skola E upplevde sig kunna påverka kulturmiljön tack vare sin egen långa erfarenhet i yrket. Diana på skola D upplevde att hon inte kunde påverka skolmiljön överhuvudtaget utan att det var ekonomi som styrde verksamheten. För få vuxna och för lite resurser till elever med behov av särskilt stöd var det som hon upplevde som mest frustrerande. Att det inte fanns väl fungerande stödfunktioner i verksamheten samt att ledarskapet var otydligt var två bidragande faktorer som inte bara Diana utan även David som arbetar på samma skola som Diana och som även Erika på skola E tog upp. Båda dessa skolor har ett mindre väl fungerande arbete i att motverka mobbning och kränkande behandling.

På skola A och B ser skolpersonalen att eleverna reproducerar ett visst beteende, men de ser inte att de själva är en del i det. Anders och Adam som står utanför verksamheten, liksom Carina och Cecilia som är kuratorer uppfattar andra saker än vad lärarna själva ser. Att det kollegiala samarbetet inte alltid fungerar kan vara något man inte talar om offentligt, men det var något som såväl Anders, Adam, Carina och Cecilia tog upp. På de skolor där arbetet fungerade väl (A, B, C) fanns indikationer på att alla inte arbetade på samma sätt eller tog samma ansvar, ändå fungerar det förebyggande arbetet på dessa skolor bättre än andra. Det måste därför finnas fler faktorer som inverkar på arbetet än bara skolpersonalens personligheter. Det är ett långsiktigt arbete att skapa en habitus där såväl normer, mönster och brukarna själva kan behöva genomgå förändring. Denna förändring sker inte över en natt.

Trots att föräldrasamarbetet fungerade mindre bra på skola C, liksom skola D, fungerade även det förebyggande arbetet bra på skola C. Detta kan jämföras med skola E, där Erika hade ett gott samarbete med föräldrar. Troligtvis har Erikas insatser haft betydelse för de enskilda individer hon varit mentor för, men för skolan som helhet har det inte gett den effekt man skulle vilja. Det krävs alltså något mer. På skola A och B har utöver undervisningstid schemalagts förhållandevis mycket tid där mentorerna träffar sina mentorselever. Det är en tydlig signal från ledningen vad som är viktigt i verksamheten. Arbetet med värdegrunden uppgavs fungera väl i samtliga skolor, men gav inte heller det den effekt som det borde.

Säkerligen skiljer sig arbetet åt en hel del mellan de olika skolorna, men trots det borde det kunna göra ett större avtryck i verksamheten. Ansvarsfördelningen var tydlig och väl implementerad i skola A, inte lika väl implementerad i skola B och C och i skola D och E var ansvarsfördelningen otydlig. På dessa två skolor upplevde respondenterna att allt ansvar låg på lärarkåren, vilka såg det som sitt ansvar att lösa alla problem som uppstod. Omsättningen av personal var trots detta inte hög i någon av skolorna förutom i skola D, där personalen ibland slutade mitt i terminen.

5.4 Slutsats

Vi har i uppsatsen kommit fram till att det finns ett starkt samband mellan skolmiljön och dess inverkan på en trygg och stimulerande verksamhet. I analysen framkom existensen av ett skolhabitus, dvs. ett system av generella dispositioner som motiverar och ger upphov till en samling av handlingsmönster som är kopplade till institutionen och de människor som befinner sig där. Dessa är för det mesta omedvetna och grundar sig i de värden och mönster för tankar och handlingar som individen tillägnar sig när den socialiseras in i skolan.

Analysen visar att det som präglar skolmiljön på skolor med ett väl fungerande arbete att motverka mobbning och annan kränkande behandling, är skolledningens engagemang i verksamheten. I skola A, B och C framkommer att skolledningen är tydlig och präglar verksamheten på ett positivt sätt. I skola D och E framkommer att skolledningen är otydlig och ansvarsfördelningen ojämn. För att koppla det till habitusbegreppet framkommer att en tydlig ledning är viktig i arbetet att skapa en god skolmiljö genom att i ledningen förmedla vilket habitus som är gällande.

Det skolor kan göra för att förebygga och motverka förekomsten av mobbning är att utveckla ett skolhabitus som bidrar till att åstadkomma detta syfte och inte reproducera dess förutsättningar genom avsaknad av gemensamma värderingar, attityder och organisatoriska mål. Den gemensamma värdegrunden måste genomsyra hela organisationen: från huvudman som skolpolitiker och kommunledning till skolledning och all personal i skolverksamheten. I uppsatsen framkom att organisation och ledarskap är två grundpelare i arbetet. Huvudmannens stöd till skolledning och ett tydligt ledarskap är grundförutsättningar för att personalen skall kunna arbeta på ett förebyggande sätt för att ge en trygg miljö. Gemensamma mål, trygga relationer, ett gott samarbete mellan såväl skolledning, lärare, elever och föräldrar är viktiga byggstenar. Att kommunikation och samarbete fungerar mellan skolledning och lärare ger tydliga signaler till såväl elever som föräldrar vart skolan är på väg. Det skapar trygghet inte bara hos elever och föräldrar utan även i kollegiet då ledningen pekar ut målet på ett tydligt sätt. Elementärt är då att skolledning får stöd även från huvudman i sin strävan att leda verksamheten i rätt riktning.

6. Slutkommentarer och förslag till framtida forskning

Vi har i vår studie sett att det finns flera orsaker till att mobbning uppstår liksom flera olika sätt att förhålla sig och arbeta för att komma tillrätta med det. Det är en enorm rikedom i all mångfald och även om det kan kännas tryggt att agera på det sätt man alltid gjort, kan det vara nyttigt att ta till sig och pröva andra tillvägagångssätt. Pierre Bourdieus habitusbegrepp har öppnat upp en ny värld för oss, som inspirerar och det finns inte längre någon väg tillbaka till hur det var innan, nu när vi nått den vetskapen. Att vi formas av vår omgivning och av vår historia är kanske inte så nytt, men att skolan som institution och att byggnadens historia förmedlar värden som de insocialiserade individerna som befinner sig inom byggnaden förmedlar vidare, öppnar upp för fantastiska möjligheter. Uppsatsen visar att likaväl som

tryggheten kan sitta i väggarna kan mobbningen göra det med. Det handlar således om mer än enskilda individer som kränker, det handlar om en hel grupp som genom sitt handlande reproducerar detta beteende.

Yrkesrelevans: I yrket som lärare är det värdefullt att ha kännedom om vilka faktorer som påverkar grupper och deras handlande då de så starkt präglar skolmiljön. Dessa grupper innefattar inte bara elever utan också all skolpersonal, hur vi själva agerar efter att socialiserats in i en miljö. Resultatet i uppsatsen visar på handlingsmönster som många gånger är omedvetna. Det öppnar upp för nya möjligheter att arbeta med grupper och individer på ett insiktsfullt sätt. Kunskaperna är användbara inte bara i skolmiljö utan i samhället i stort. Det är angeläget att föra diskussioner kring signaler och normer som florerar. Detta för att på så vis kunna påverka den egna miljön på ett positivt sätt.

Under vårt arbete med uppsatsen har vi upptäckt ytterligare intressanta aspekter vilka kan vara av intresse för framtida forskning. Nedan presenteras ett förslag:

Vårt grundläggande forskningsförslag är att fokusera och fördjupa sig i en studie av skolmiljön och de omvärldsfaktorer som bidrar till att reproducera ett visst *skolhabitus*, dvs. ett underliggande och mestadels omedvetet system av dispositioner som präglar verksamheten i sin helhet, vilket omfattar både skolledning, lärare, elever och föräldrar och deras inbördes relationer. Utifrån en positiv tolkning av Pierre Bourdieus arbete, anser vi att på basis av en sådan studies resultat, kan skolan finna nya och effektiva vägar för att förebygga och motverka förekomsten av mobbning. Det skapar möjligheter för skolan att utveckla en miljö där dess olika aktörer får uppleva samhörighet och dela gemensamma värderingar vad gäller alla individers okränkbarhet och rätt till erkännande.

Källförteckning

Tryckta källor

Abusagr, Sophia (2007) *Den svenska integrationen – ett politiskt dilemma*. Linköping: Linköping Universitet Campus Norrköping

Alvesson, Mats & Sköldbberg, Kaj (2008) *Tolkning och reflektion – vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur

Andersson, Gunnar m.fl. (2007) ”Skolkulturer – tröghet, förändring, framgång” i Anders Persson (red.) *Skolkulturer*. Lund: Studentlitteratur

Björk, Gunilla O. (1999) *Mobbning - en fråga om makt?* Lund: Studentlitteratur

Bennich-Björkman, Li (2007) ”Skoleffekter och skoleffektivitet” i Anders Persson (red.) *Skolkulturer*. Lund: Studentlitteratur

Bjerke, Björn (1998) *Affärsledarskap i fem olika kulturer*. Lund: Studentlitteratur

Broady, Donald (1990) *Sociologi och Epistemologi - om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: Wahlström & Widstrand

Broady, Donald (1998) ”Inledning: en verktygslåda för studier av fält” i Donald Broady (red.) *Kulturens fält – en antologi*. Göteborg: Daidalos

Byars, Lloyd L. (1987) *Strategic management: planning and implementation: concepts and cases*, 2nd edition. New York: Harper & Row Publishers

Bourdieu, Pierre (1971) "Intellectual field and creative project", i M.F.D Young (editor) *Knowledge and Control: new directions in the sociology of education*. London: Collier Macmillan

Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude (1977) *Reproduction in education, society, and culture*. London: Sage

Esaiasson, Peter m. fl. (2003) *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts Juridik AB

Eriksson, Björn m. fl. (2002) *Skolan – en arena för mobbning - en forskningsöversikt och diskussion kring mobbning i skolan*. Stockholm: Skolverket, Liber Distribution

Fors, Zelma (1995) *Makt, maktlöshet, mobbning*. Stockholm: Liber förlag

Fors, Zelma (2007) ”Destruktiva maktrelationer” i Christina, Thors (redaktör) *Utstött – en bok om mobbning*. Stockholm: Lärarförbundets Förlag

Forsman, Arne (2003) *Skolans texter mot mobbning - reella styrdokument eller hyllvärmare*. Luleå: Luleå tekniska universitet, Institutionen för lärarutbildningen

Franzén, Mats (2001) "Problemet segregation: en orättvis jämförelse" i Lena Magnusson (red) *Den delade staden : Segregation och etnicitet i stadsbygden*. Umeå: Boréa Bokförlag

Granström, Kjell (2007) "Olika förklaringar till mobbning" i Christina, Thors (red) *Utstött – en bok om mobbning*. Stockholm: Lärarförbundets Förlag

Guggenbühl, Allan (1998) *Våldets kusliga fascination*. Stockholm: Natur och kultur

Hagquist, Curt & Starrin, Bengt (1997) *När krisen slår mot de unga!: Om uppväxtvillkor i 90-talets Sverige*. Stockholm: Gothia

Hallerström, Helena (2008) "Hemlös rektor behöver ny domän". *Pedagogiska magasinet* 1/08; s. 74-77

Heinemann, Peter-Paul (1972) *Mobbning- gruppvåld bland barn och vuxna*. Stockholm: Natur och Kultur

Hildefors, Maria & Hök, Liv & Meister, Marion & Molloy, Gunilla & Wahl, Mats (2004) *Den onda dagen: om kränkningar i skolan*. Köping: Bromberg Bokförlag

Horning, Eric & Johannesson, Rolf (1987) *Mobbning går att stoppa!* Malmö: Penman

Holme, Idar M. & Solvang, Bernt K. (1997) *Forskningsmetodik – om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur

Kirkeby, Inge Mette (2008) "Rummet ramar in GEMENSKAP, kontroll, sinnlighet". *Pedagogiska magasinet* 1/08; s. 39-43

Kylèn, Jan-Axel (1994) *Fråga rätt. Vid enkäter, intervjuer, observationer och läsning*. Stockholm: Kylén Förlag AB

Lalander Philip & Johansson, Thomas (2007) *Ungdomsgrupper i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur

Lindberg, Odd (2007) "Skammen är det värsta" i Christina, Thors (redaktör) *Utstött – en bok om mobbning*. Stockholm: Lärarförbundets Förlag

Lundberg, Ingvar (2005) *Utsatta flickor och pojkar – en översikt av aktuell svensk forskning*. Stockholm: FAS, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet (Lpo 94). (1994), Utbildningsdepartementet

McCarthy, T., G. (1997) "Bullies and their victims: The killing ground" (diss).
i Eriksson, Björn m. fl. (2002) *Skolan – en arena för mobbning - en forskningsöversikt och diskussion kring mobbning i skolan*. Stockholm: Skolverket, Liber Distribution

Nilsson, Lennart (2007) "Den grymma tystnaden" i Christina, Thors (redaktör) *Utstött – en bok om mobbning*. Stockholm: Lärarförbundets Förlag

Olweus, Dan (2001) *Mobbning i skolan. Vad vi vet vad vi kan göra*. Stockholm: Liber

Persson, Anders (2007) "Förord". i Anders Persson (red.) *Skolkulturer*. Lund: Studentlitteratur

Pikas, Anatol (1975) *Så stoppar vi mobbning. Rapport från en antimobbningsgrupps arbete*. Stockholm: Prisma

Rigby, Ken. (2005) Why Do Some Children Bully at School?: The Contributions of Negative Attitudes Towards Victims and the Perceived Expectations of Friends, Parents and Teachers *School Psychology International*. May 2005; vol. 26: pp. 147 – 161

Salmivalli, Christina., Voeten, Marinus. (2004) Connections between attitudes, group norms, and behaviour in bullying situations, *International Journal of Behavioral Development*. May 2004; vol. 28: pp. 246 - 258

Sharp, Sonia & Smith, Peter K (1996) *Strategier mot mobbning*. Lund: Studentlitteratur

Skolverkets allmänna råd (2004) *Allmänna råd och kommentarer för arbetet med att motverka alla former av kränkande behandling*. Stockholm: Fritzes

Steiner, Kvale (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur

Svedberg, Lars (2003) *Grupp-psykologi: Om grupper, organisationer och ledarskap*. Lund: Studentlitteratur

Trost, Jan (2005) *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur

Ullman, Annika (1998) "Rektorn och det kulturella kapitalet". i Donald Broady (red.) *Kulturens fält – en antologi*. Göteborg: Daidalos

Wahl, Mats (2004) "Skolans värsta klass" i Hildefors, Maria & Hök, Liv & Meister, Marion & Molloy, Gunilla & Wahl, Mats (2004) *Den onda dagen: om kränkningar i skolan*. Köping: Bromberg Bokförlag

Elektroniska källor

Arbetskyddstyrelsens författningssamling (AFS 1993:17) (1993) *Kränkande särbehandling i arbetslivet* [www]. Hämtat från <http://www.av.se/dokument/afs/afs1993_17.pdf>. Publicerat 26 oktober 1993. Hämtat 21 november 2008.

FN:s konvention om barnets rättigheter antagen av FN s generalförsamling den 20 november 1989 [www]. Hämtat från <http://www.manskligarattigheter.se/dynamaster/file_archive/020521/a2fe55424340e999aed047eb281537d7/fn_891120.pdf>. Publicerat 21 maj 2002. Hämtat 8 oktober 2008.

Friends 1 (2006), *Sammanställning av mobbningsundersökning* [www]. Hämtat från <http://www.friends.se/filearchive/1/1488/e_mobbningsundersokning_06.pdf>. Publicerat 31 augusti 2006. Hämtat 21 november 2008.

Friends 2 (2008), *Fyra av tio känner obehag inför skolstarten* [www]. Hämtat från <<http://www.friends.se/?id=2840>>. Publicerat 19 augusti 2008. Hämtat 21 november 2008.

Friends 3 (2008), *Unga tycker inte att skolan gör tillräckligt mot mobbning* [www]. Hämtat från <<http://www.friends.se/?id=2569>>. Publicerat 8 maj 2008. Hämtat 21 november 2008.

Friends 4 *Vad är mobbning?* [www]. Hämtat från <<http://www.friends.se/?id=1594>>. Hämtat 16 september 2008.

Forskning.se (2007), *Hur forskar man om mobbning?* [www]. Hämtat från <<http://www.forskning.se/temaninteraktivt/teman/mobbning/tiofragorsvar/tiofragorochsvar/hurforsskarmanommobbning.5.303f5325112d7337692800015941.html>>. Publicerat 20 september 2007. Hämtat 16 september 2008.

Kairos future (2008), *Framtidens framgångsrika ledare* [www]. Hämtat från <www.kairosfuture.com/sv/system/files/FFLartikel_Watching0607_0.pdf>. Publicerat 21 juni 2007. Hämtat 16 september 2008.

Rigby, Ken (2002) *A meta-evaluation of methods and approaches to reducing bullying in pre-schools and in early primary school in Australia*, Commonwealth Attorney-General's Department, Canberra. Hämtat från <<http://www.education.unisa.edu.au/bullying/meta.pdf>>. Publicerat 12 augusti 2002. Hämtat 8 oktober 2008.

Skolverket 1 (2002) *Relationer i skolan- en utvecklande eller destruktiv kraft* Dnr 01-2001:2136 [www]. Hämtat från <<http://www.skolverket.se/content/1/c4/11/24/kak.pdf>>. Publicerat 11 november 2002. Hämtat 29 september 2008.

Skolverket 3 (2008) *Förebygga diskriminering främja likabehandling i skolan – handledning för arbetet med likabehandlingsplanen* [www]. Hämtat från <[http://www.skolverket.se/content/1/c4/99/50/handledning\(skolan.sept\).pdf](http://www.skolverket.se/content/1/c4/99/50/handledning(skolan.sept).pdf)>. Publicerat 22 september 2008. Hämtat 29 september 2008.

Svensk författningssamling (SFS) (1962) *Brottsbalk (1962:700)* [www]. Hämtat från <<http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1962:700>> Utfärdad: 1962-12-21. Hämtat 8 oktober 2008.

Svensk författningssamling (SFS) (1985) *Svensk Skollag (1985:1100)* [www]. Hämtat från <<http://rixlex.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1985:1100>> Utfärdad: 1985-12-12. Hämtat 8 oktober 2008.

Svensk författningssamling (SFS) (1992) *Gymnasieförordning (1992:394)*[www]. Hämtat från <<http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1992:394>>. Utfärdad: 1992-05-07. Hämtat 8 oktober 2008

Svensk författningssamling (SFS) (1994) *Grundskoleförordning (1994:1194)*[www]. Hämtat från <<http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=1994:1194>>. Utfärdad: 1994-06-23. Hämtat 8 oktober 2008.

Svensk författningssamling (SFS) (2001) *Socialtjänstlag (2001:453)* [www]. Hämtat från <<http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=2001:453>>. Utfärdad: 2001-06-07. Hämtat 8 oktober 2008.

Svensk författningssamling (SFS) (2006) *Lag (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever* [www]. Hämtat från <<http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=2006:67>>. Utfärdad: 2006-02-16. Hämtat 8 oktober 2008.

Vetenskapsrådet (1990) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhälls- vetenskaplig forskning* [www]. Hämtat från <<http://www.vr.se/download/18.668745410b37070528800029/HS%5B1%5D.pdf>> Publicerat 20 juni 2002. Hämtat 7 oktober 2008.

Muntliga källor

Anna	intervju genomförd 2008-10-29
Anton	intervju genomförd 2008-10-29
Anders	intervju genomförd 2008-10-29
Adam	intervju genomförd 2008-10-29
Lärlarlag A	intervju genomförd 2008-10-29
Bill	intervju genomförd 2008-11-18
Cecilia	intervju genomförd 2008-11-17
Carina	intervju genomförd 2008-11-17
David	enkätundersökning genomförd 2008-10-24
Diana	enkätundersökning genomförd 2008-10-24
Erika	enkätundersökning genomförd 2008-12-11

Mikael Gilljam, föreläsning GU 2008-04-28

1. Bakgrund

- 1.1 Respondentens namn
- 1.2 Respondentens yrkestitel/ansvarsområde
- 1.3 Antal års erfarenhet av arbete med ungdomar

2. Vilket samband finns mellan skolmiljön och förekomsten av mobbning i skolan?

- 2.1 Anser du att mobbning är ett viktigt tema som skall motverkas?
- 2.2 Hur ser ert förebyggande arbete ut?
- 2.3 Anser du att ni har en trygg skolmiljö?
- 2.4 Finns det något du skulle vilja ändra?
- 2.5 Har du en uppfattning om det finns platser på skolan som upplevs som otrygga? Varför i så fall?
- 2.6 Förekommer direkt och/eller indirekt mobbning på skolan? Ifall det gör det, är typ av mobbning könsrelaterad?
- 2.7 Upplever du att du har möjlighet att påverka skolans miljö?
- 2.8 På vilket sätt kan eleverna vara med och påverka skolmiljön?

3 Vilka relationsformer skapar trygghet i skolmiljön?

- 3.1 Vilka naturliga mötesplatser mellan elever och lärare finns på skolan?
- 3.2 Kan graden av vuxenkontakt ha någon inverkan på förekomsten av mobbning?
- 3.3 Anser du att mentorssamtal kan ha betydelse för den enskilda individen, i syfte att motverka mobbning?
- 3.4 På vilket sätt är relationsskapande arbete viktigt för dig i din roll som ledare?
- 3.5 Hur arbetar du och varför arbetar du på det sätt som du gör?
- 3.6 Hur arbetar ni som ett team/kollektivt för att skapa trygghet, inte bara i klassrummet utan i skolan som helhet?
- 3.7 Hur aktiva är ni med att förmedla värderingar och hur går det till? (t ex rollspel, storyline, berättelser, filmer, teater, samtal kring aktuella händelser etc)
- 3.8 Hur arbetar ni på skolan med de elever som känner utanförskap på olika sätt?
- 3.9 Vilka rutiner och åtgärder tas i bruk när kränkningar och mobbning sker?

4 Vilket samband finns mellan skolans organisation och ledarskap och förekomsten av mobbning i skolan?

- 4.1 Finns det något samband mellan skolans organisation och förekomst av mobbning?
- 4.2 Hur kan man som ledare påverka den psykosociala arbetsmiljön?
- 4.3 Hur skulle du bedöma att den aktuella ansvarsfördelningen ser ut vad gäller att skapa en trygg arbetsmiljö?
- 4.4 Upplever du och dina kollegor att du/ni har någon att vända er till för stöd när problem dyker upp eller ligger det på er själva att lösa dessa?
- 4.5 Hur ser personaltätheten ut på skolan? Hur många elever går det per vuxen?
- 4.6 Hur ofta slutar/börjar ny personal på skolan?
- 4.7 Hur ser samarbetet ut mellan skola och föräldrar?
- 4.8 Hur ser samarbetet ut mellan skola och andra förvaltningar/organisationer/verksamheter utanför skolan?

1. Bakgrund

a. Respondentens yrkestitel/ansvarsområde:

b. Antal års erfarenhet av arbete med ungdomar: _____

2. Vilket samband finns mellan skolmiljön och förekomsten av mobbning i skolan?

a. Anser du att mobbning är ett viktigt tema som skall motverkas? Motivera ditt svar.

b. Hur ser ert förebyggande arbete ut?

c. Anser du att ni har en trygg skolmiljö? Motivera ditt svar.

d. Finns det något som du skulle vilja ändra?

e. Har du en uppfattning om det finns platser på skolan som upplevs som otrygga? Varför upplevs de som otrygga i så fall?

f. Förekommer direkt och/eller indirekt mobbning på skolan? Ifall det gör det, är typ av mobbning könsrelaterad?

g. Upplever du att du har möjlighet att påverka skolans miljö? Motivera ditt svar.

h. På vilket sätt kan eleverna vara med och påverka skolmiljön?

3. Vilka relationsformer skapar trygghet i skolmiljön?

a. Vilka naturliga mötesplatser mellan elever och lärare finns på skolan?

b. Kan graden av vuxenkontakt ha någon inverkan på förekomsten av mobbning?

c. Anser du att mentorssamtal kan ha betydelse för den enskilda individen, i syfte att motverka mobbning?

d. På vilket sätt är relationsskapande arbete viktigt för dig i din roll som ledare?

e. Varför arbetar du på det sätt som du gör?

f. Hur arbetar ni som ett team/kollektivt för att skapa trygghet, inte bara i klassrummet utan i skolan som helhet?

g. Hur aktiva är ni med att förmedla värderingar och hur går det till? (t ex rollspel, storyline, berättelser, film, teater, samtal kring aktuella händelser etc)

h. Hur arbetar ni på skolan med de elever som känner utanförskap på olika sätt?

i. Vilka rutiner och åtgärder tas i bruk när kränkningar och mobbning sker?

e. Hur ser personaltätheten ut på skolan? Hur många elever går det per vuxen?

f. Hur ofta slutar/börjar ny personal på skolan?

g. Hur ser samarbetet ut mellan skola och föräldrar?

h. Hur ser samarbetet ut mellan skola och andra förvaltningar/organisationer/verksamheter utanför skolan?

5. *Övrigt, frågor, tankar och reflektioner*

1. Bakgrund

- 1.1 Respondentens namn
- 1.2 Respondentens yrkestitel/ansvarsområde
- 1.3 Antal års erfarenhet av arbete med ungdomar

2. Vilket samband finns mellan skolmiljön och förekomsten av mobbning i skolan?

- 2.1 Anser du att mobbning är ett viktigt tema som skall motverkas?
- 2.2 Hur ser ert förebyggande arbete ut i kommunen?
- 2.3 Vad anser du kännetecknar en trygg skolmiljö?
- 2.4 Finns det något du skulle vilja ändra på i skolorna du arbetar med?
- 2.5 Har du en uppfattning om det finns vissa platser på skolorna som upplevs som mer otrygga än andra? Varför i så fall?
- 2.6 Förekommer direkt och/eller indirekt mobbning på skolorna? Ifall det gör det, är typ av mobbning könsrelaterad?
- 2.7 Upplever du att du har möjlighet att påverka skolans miljö?
- 2.8 På vilket sätt kan eleverna vara med och påverka skolmiljön?

3. Vilka relationsformer skapar trygghet i skolmiljön?

- 3.1 Vilka naturliga mötesplatser mellan elever och lärare kan finnas på skolor?
- 3.2 Kan graden av vuxenkontakt ha någon inverkan på förekomsten av mobbning?
- 3.3 Anser du att mentorssamtal kan ha betydelse för den enskilda individen, i syfte att motverka mobbning?
- 3.4 På vilket sätt är relationsskapande arbete viktigt för en ledare?
- 3.5 Varför arbetar du på det sätt som du gör?
- 3.6 Hur arbetar ni som ett team/kollektivt för att skapa trygghet, inte bara i klassrummet utan i skolan som helhet?
- 3.7 Hur aktiva är ni med att förmedla värderingar och hur går det till? (t ex rollspel, storyline, berättelser, filmer, teater, samtal kring aktuella händelser etc)
- 3.8 Hur arbetar ni med de elever som känner utanförskap på olika sätt?
- 3.9 Vilka rutiner och åtgärder tas i bruk när kränkningar och mobbning sker?

4. Vilket samband finns mellan skolans organisation och ledarskap och förekomsten av mobbning i skolan?

- 4.1 Finns det något samband mellan skolans organisation och förekomst av mobbning?
- 4.2 Kan man som ledare påverka den psykosociala arbetsmiljön?
- 4.3 Hur anser du den ideala ansvarsfördelningen skulle se ut när det gäller att skapa en trygg arbetsmiljö?
- 4.4 Upplever du och dina kollegor att du/ni har någon att vända er till för stöd när problem dyker upp eller ligger det på er själva att lösa dessa?
- 4.5 Finns det något samband mellan antalet vuxna per elev och förekomsten av mobbning i skolan?
- 4.6 Finns det något samband mellan omsättning av personal i skolan och förekomst av mobbning?
- 4.7 Hur skulle det ideala samarbetet mellan skola och föräldrar se ut, i syfte att motverka mobbning?
- 4.8 Hur ser samarbetet ut mellan skola och andra förvaltningar/organisationer/verksamheter utanför skolan?